

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Radek Toman
Litevský meziválečný autoritarismus 1926–1940: Teorie a praxe
Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Juraj Hanuliak

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 30. 4. 2015

.....

Podpis

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval PhDr. Juraji Hanuliakovi za cenné rady a odborné připomínky při vedení mé práce.

Obsah

Úvod.....	5
1. Teorie nedemokratických režimů	12
1.1 Totalitarismus	12
1.1.1 Charakteristika totalitarismu	13
1.1.2 Typologie totalitních režimů	18
1.2 Autoritarismus	19
1.2.1 Charakteristika autoritarismu	20
1.2.2 Typologie autoritativních režimů	22
2. Poválečná a vnitropolitická situace v Litvě.....	32
2.1. První světová válka a vznik samostatné Litvy	32
2.2. Litva po Brest-litevském míru	35
2.3. Litevská meziválečná ekonomika a hospodářství	36
3. Litevský meziválečný autoritarismus.....	40
3.1. Režim Augustinase Voldemarase.....	40
3.2. Režim Antanase Smetony.....	45
4. Porovnání režimu Augustinase Voldemarase a Antanase Smetony.....	50
4.1. Porovnání nedemokratických režimů v Litvě.....	50
Závěr.....	58
Abstrakt	67
Abstract	68
Literatura	69

Úvod

Bakalářská práce se bude zabývat litevským meziválečným autoritářským režimem v Litvě ve 20. a 30. letech 20. století. Bakalářská práce má několik cílů, primárním cílem práce je detailně popsat a charakterizovat politický a ekonomický vývoj v Litvě v meziválečném období, dále přiblížit okolnosti vzniku nedemokratických režimů, následně jednotlivé nedemokratické režimy charakterizovat, přičemž cílem je i srovnání litevských nedemokratických režimů pod vedením Augustinase Voldemarase a Antanase Smetony, jehož režim bývá nazýván smetonismem. Dále se pak zaměří na vnitropolitickou a ekonomickou situaci v meziválečné Litvě, jako i nad příčinami, které vedly ke vzniku a následnému kolapsu autoritářského režimu v letech 1939/1940. Z hlediska metodologie bude autor aplikovat disciplinovanou interpretativní případovou studii, přičemž bude vycházet z jedinečnosti obou nedemokratických režimů v meziválečné Litvě, na oba specifické případy bude empiricky aplikovat teoretické koncepty nedemokratických režimů Juana Josého Linze, Wolfganga Merkela a Raymonda Arona. Teoretické koncepty zmíněných autorů pak budou sloužit jako východisko pro daný litevský případ meziválečného autoritarismu. V práci si autor bakalářské práce klade tyto výzkumné otázky: *Byla hlavní příčinou vzniku nedemokratických režimů v Litvě chybějící, simplexní a nedostatečná zkušenost s demokracií? Způsobila nekrvavý převrat v Litvě neuspokojivá ekonomická a hospodářská situace? Byli litevští nedemokratičtí vůdci ovlivněni politickým vývojem ve zbytku Evropy, kde v Německu, Itálii a Polsku taktéž vznikly nedemokratické režimy? Oba nedemokratické režimy vykazovaly autoritativní tendence a lze je tak označit za autoritářské, z čehož vyplývá i další cíl práce, jímž bude verifikace či falzifikace hypotézy: *Dle teorie Wolfganga Merkela lze zařadit nedemokratický režim Augustinase Voldemarase do kategorie byrokraticko-militaristických režimů, do něhož pronikají i některé prvky fašistického typu režimu, následně ověřit, že režim Antanase Smetony, takzvaný smetonismus, lze dle Merkelovy teorie klasifikovat jako režim modernizačního typu. V rámci téže hypotézy ověřit i teorie nedemokratických režimů Juana Josého Linze, kdy bude autor bakalářské práce ověřovat, zda lze režim Augustinase Voldemarase klasifikovat jako režim byrokraticko-militaristický s pronikáním prvků diktatury personalizovaného typu, a smetonismus jako byrokraticko-militaristický či kvazi**

organicko-etatistický typ nedemokratického režimu v pozdějších letech vládnutí Antanase Smetony. Třetí částí hypotézy bude ověřování teorie Raymonda Arona, podle jeho klasifikace lze oba nedemokratické režimy v Litvě zařadit do kategorie autoritativně – konzervativních typů režimu. V rámci hypotézy bude autor bakalářské práce zkoumat i vztahy mezi závislými a nezávislými proměnnými. Zkoumán bude vztah mezi závislou proměnnou v podobě nástupu Augustinase Voldemarase a Antanase Smetony k moci, nezávislá proměnná pak bude simplexní zkušenost Litevské republiky s demokracií. Dalším zkoumaným vztahem bude míra demokracie po první světové válce v Litvě (závislá proměnná) a vliv hospodářské krize v roce 1929, potažmo celkově špatná ekonomická a hospodářská situace v Litvě po roce 1918 (nezávislá proměnná). Posledním zkoumaným jevem v rámci proměnných bude vztah závislé proměnné (vznik nedemokratických režimů v Litvě po roce 1926) a nezávislé proměnné (nástup nedemokratických režimů napříč evropským kontinentem).

Bakalářská práce je členěna do čtyř jednotlivých kapitol a do několika podkapitol. První kapitola se zabývá teoriemi nedemokratických režimů a jednotlivými koncepty a klasifikacemi jednotlivých politologů. Kapitola se věnuje obecné charakteristice totalitarismu, vznikem tohoto pojmu a jeho dalším rozšiřováním. Charakterizován je v této kapitole šestibodový koncept Carla Friedricha a Zbigniewa Brzezinského, dále pak charakteristika totalitarismu od italského politologa Giovanniho Sartoriho nebo pojetí totalitarismu pohledem filozofky a politoložky Hannah Arendtové. Následuje koncept totalitarismu od Juana Josého Linze, dále pak charakteristika německého politologa Wolfganga Merkela nebo popis komplexního a nekomplexního totalitarismu od Karla Durmana. Autor bakalářské práce se věnuje totalitarismu především z důvodu snahy o stručný popis a charakteristiku nedemokratických forem vlád v jejich teoretické komplexnosti, jelikož nelze empiricky zkoumat autoritářské režimy bez základní charakteristiky a popisu totalitních režimů. Další částí první kapitoly je typologie totalitních režimů, konkrétně pak typologie Wolfganga Merkela nebo Wolfganga Friedricha. Následně je definována kategorie autoritarismu, je zde popsána charakteristika Giovanniho Sartoriho nebo definice autoritarismu Juana Josého Linze. Závěrečná část kapitoly se věnuje jednotlivým typologiím tří stěžejních autorů – Raymonda Arona, Juana Josého Linze a Wolfganga Merkela.

Druhá kapitola začíná chronologicky v roce 1792, kdy došlo k třetímu

dělení Polska, a Litva se stala ruskou carskou gubernií. Dále je zde popsán vývoj během první světové války, prostor je zde věnován i okolnostem vzniku samostatného litevského státu, jakož i různé odborářské frakce a skupiny, které pomohly ke vzniku státu aktivitou v zahraničí či na domácí scéně. Popsány jsou zde i německé nároky na litevský stát, kdy se řešila podoba nového litevského státu, jednotlivé scénáře jsou v kapitole taktéž uvedeny. Dále je v této kapitole popsán vznik litevského parlamentarismu, kterému předcházela vznik Litevské národní rady (Lietuvos Taryba) a podepsání Brest-Litevského míru, sepsání a přijetí první řádné litevské ústavy v roce 1918, jako i ustavení první vlády v čele s premiérem Augustinase Voldemarase a Antanasem Smetonou jako prezidentem. Zmíněna je i situace Litvy na poli mezinárodních vztahů, jako byl vznik Litbelu nebo konflikt s Polskem, který vyvrcholil anexí Vilniusu a vznikem Republiky Litvy Środkowej. Část kapitoly se zabývá i ekonomickou a hospodářskou situací Litevské republiky po první světové válce, je zde zmíněn export i import litevské ekonomiky, dále jejich obchodování s Československem či obecně se západními státy, následně je i popsáno zhoršení obchodních vztahů po nekrvavém převratu v roce 1926 a změna obchodní orientace Litvy. Třetí kapitola pojednává o nástupu prvního nedemokratického režimu v Litvě pod vedením bývalého premiéra z roku 1918 Augustinase Voldemarase.

Třetí kapitola je chronologicky situována do roku 1926, konkrétně začíná v květnu téhož roku parlamentními volbami, které vyhrává levice a utváří tak levicovou vládu. Kapitola se dále zabývá okolnostmi a příčinami vzniku nedemokratického režimu v Litvě, zmíněny jsou akce levicové vlády jako reformy, balíčky nebo například i protesty proti této levicové vládě. Detailněji se autor zabývá samotným prosincovým nekrvavým převratem, který proběhl pod vedením armádních složek litevské armády. Charakterizovány jsou i zdroje litevského nedemokratického režimu, dále pak popis samotné vlády Augustinase Voldemarase, který lze rozdělit na tři samostatné etapy, kdy se každá jeho etapa v mnoha ohledech lišila od té předchozí. Dále pak jeho kroky v čele úřadu jako byly například perzekuce nebo cenzura, zmíněna je i role „jeho“ strany tautininkai, která sehrála v rámci vzniku nedemokratických režimů v Litvě stěžejní roli, vynechán není ani vliv fašistické doktríny Benita Mussoliniho, ze které čerpal Augustinas Voldemaras značnou část myšlenek pro svou ideologii. Zmíněn je i vznik a vliv paramilitantních skupin na vládu Augustinase Voldemarase. Závěr

kapitoly je věnován příčinám a okolnostem pádu nedemokratického režimu Augustinase Voldemarase a závěr kapitoly se věnuje zařazení tohoto režimu do typologií jednotlivých autorů (Aron, Linz, Merkel). Druhá část této kapitoly se zabývá druhým nedemokratickým režimem v Litvě – smetonismem pod vedením Antanase Smetony a chronologicky navazuje na předešlou kapitolu, začíná v roce 1929 po sesazení Augustinase Voldemarase. V úvodu je popsáno, jak se k moci Antanas Smetona dostal, a především pak počáteční problémy, se kterými se musel on sám i jeho režim vypořádat. Popsány jsou zde i změny v geopolitice, které se děly koncem dvacátých a počátkem třicátých let, toto období také ohraničuje první etapu smetonismu, která trvá do jara 1938. Popsán je i důležitý milník smetonismu – rok 1933 a výroční sjezd tautininkai, který následně formoval smetonovský režim až do jeho zániku. Detailně je popsán, podobně jako v kapitole o režimu Augustinase Voldemarase, i samotný charakter režimu, tedy z jakých vycházel ideálů, popřípadě ideologie. Částečný prostor je věnován i opozici a církvi, v rámci opozice se jedná především o její aktivitu na poli médií, ohledně církve je zohledněn především Smetonův vztah k církvi a jejich následné vyhrocené spory. Další část této kapitoly se zabývá již zmíněnou druhou etapou smetonismu, charakterizovanou přijetím nové ústavy v roce 1938, jedná se o takzvanou labutí píseň smetonismu nebo také o soumrak smetonismu. Následuje popis konfliktu s Polskem, který oslaboval již tak křehkou pozici Litvy v mezinárodních vztazích, závěr kapitoly o smetonismu se věnuje nástupu nacismu na litevském území, územními ztrátami Litvy, dále pak paktům Molotov-Ribbentrop nebo Ribbentrop-Urbšys. Popsán je i vznik koaliční vlády národní akce a nástup komunistů k moci v roce 1940, čímž se uzavírá tato kapitola i historie samostatné Litvy na příštích 50 let.

Čtvrtá, poslední kapitola bakalářské práce, se věnuje komparaci nedemokratických režimů v meziválečné Litvě. Jsou zde uvedeny jak znaky společné, tak znaky rozdílné. Popsány jsou zde charakterové rysy jak Augustinase Voldemarase, tak Antanase Smetony, popsány jsou jejich narcistické a mesianistické tendence, dále jejich postoje během utváření litevského státu, které se později projeví i při formování jejich nedemokratické vlády. Rozebrána je i politická kariéra obou vůdců během období od roku 1918 do prvního převratu v prosinci 1926, kdy Voldemaras zastával funkci premiéra a Smetona prezidenta Litevské republiky, zmínka je i o postavení obou představitelů režimu ve straně

Pažanga před rokem 1926. Dále jsou zmíněny i postoje obou politiků během válek s Polskem a Ruskem, které vrcholily vznikem Litbelu či Republiky Litvy Srodkowej. Stěžejní částí této kapitoly je však porovnání obou režimů. Při této komparaci autor bakalářské práce zohledňuje několik faktorů. Jsou zde například rozebrány postoje Voldemarase a Smetony vůči vzniku a funkci paramilitantních oddílů nebo jejich vize ohledně formy budování států. Podstatná jsou i jejich stanoviska vůči litevskému parlamentu Seimas, či demokracii obecně nebo například jejich orientace na poli mezinárodních vztahů. Další část kapitoly se zaměřuje i na dobu, ve které se oba pozdější vůdci chopili moci a vytvořili tak nedemokratické režimy, což vychází především z geopolitických změn mapy Evropy, jak je zmíněno výše. Následně je rozebráno i vyostření vzájemných vztahů mezi Voldemarasem a Smetonou, které pramenilo z jejich tužeb o postavení mocenského hegemonu ve státě. Na to v další části kapitoly navazuje roztržka uvnitř strany tautininkai, kdy si oba vůdci utvořili vlastní frakce uvnitř strany a nadále tak vedli své osobní spory skrze stranu. Zohledněn je také postoj vůdců k armádním složkám a jejich představitelům, ve kterém se značně lišili. Důležitou částí této kapitoly je i popis postojů obou představitelů nedemokratických režimů k fašisaci společnosti, respektive snahám o její defašisaci. V další části kapitoly jsou rozebrány úspěchy či neúspěchy Voldemarasova režimu a smetonismu na mezinárodní scéně, následně jsou popsány i spory nejen na vnitropolitické scéně, ale napříč celým společenským spektrem. V závěrečné části čtvrté kapitoly jsou zmíněny i příčiny a okolnosti pádu obou nedemokratických litevských meziválečných režimů, kapitola je zakončena komparací typologií jednotlivých autorů, ze kterých autor bakalářské práce primárně vychází.

Pro účely bakalářské práce bylo čerpáno z několika zdrojů, ať už monografií, novinových článků či článků dostupných na internetu. První kapitola, která pojednává o teoretických konceptech nedemokratických režimů, vychází primárně z děl předních světových politologů. Čerpáno bylo z monografie Raymonda Arona – *Demokracie a totalitarismus*, dále bylo použito dílo německého politologa Wolfganga Merkela z roku 1999 – *Systemtransformation* a publikace Juana Josého Linze – *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Při popisu a charakteristice totalitních režimů byly použity publikace od Hannah Arendtové – *O původu totalitarismu I-III.*, *Totalitarian Dictatorship and Authocracy* od Carla Friedricha a Zbigniewa Brzezinského nebo monografie Karla Durmana – *Popely*

ještě žhavé I., ze které byly čerpány informace o komplexním a nekomplexním totalitarismu, dále pak dílo Giovannioho Sartoriho – *Teorie demokracie*. Z dalších zdrojů byla použita například publikace Linze a Stepana – *Problem of Democratic Transformation and Consolidation*, dílo českých politologů Vladimíry Dvořákové a Jiřího Kuncce – *O přechodech k demokracii* nebo *Teorie a praxe nedemokratických režimů* od Stanislava Balíka a Michala Kubáta. Druhá kapitola vychází primárně z díla předního českého odborníka na pobaltský region, Luboše Švece, využity byly především jeho publikace *Dějiny pobaltských zemí* nebo *Československo a pobaltské státy v letech 1918–1938*, pro část, zabývající se litevským exportem a obchodem s Československem, bylo použito dílo *Česko-litevské vztahy v průběhu staletí*. Dalším stěžejním zdrojem pak byla monografie Břetislava Dančáka – *Pobaltí v transformaci*. V dalších částech bakalářské práce vychází autor i z cizojazyčných publikací, například dílo *The Baltic Nations and Europe: Estonia, Latvia and Lithuania in the Twentieth Century* od autorů Johna Hidena a Patricka Simona, dále *Lithuania: Stepping Westward* od Thomase Lane, popisu meziválečné politické situace se věnuje i Tibor Ivan Berend ve své monografii s názvem *Central and Eastern Europe before World War II.*, fašistické společnosti a fašisoidními tendencemi se zabývá například publikace Cypriana Blamirese a Paula Jacksona – *World Fascism* nebo Stanley G. Payne ve svém díle *A History of Fascism 1914–1945*. Informace o zahraniční politice meziváleční Litvy byly primárně čerpány z publikace *Continuity and Change in the Baltic Sea Region: Comparing Foreign Policy* od autorského kolektivu v zastoupení David J. Galbreath, Ainius Lašas a Jeremy W. Lamoreaux. S ohledem na téma práce byly použity i zdroje litevských autorů, konkrétně pak publikace *A History of the Baltic States* od litevského profesora Andrese Kasekampa či *A Concise History of the Baltic States* od Andrejse Plakanse. Pro popis závěrečného období smetonismu a nástupu nacismu, potažmo sovětských komunistů, byly využity tyto publikace: Christopher Hale – *Hitler's Foreign Executioners: Europe's Dirty Secret*, Alfred Erich Senn – *Lithuania 1940: Revolution from Above* nebo publikace litevského autora Šarunase Liekise – *1939: The Year that Changed Everything in Lithuania's History*. Při práci byly využity i internetové zdroje, především články z webových stránek www.jstor.org, jedná se například o články J. White – *The Revolution in Lithuania 1918–1919* z periodika *Soviet Studies*, Tomase Balkelise - *War, Ethnic Conflict and the Refugee Crisis in Lithuania 1939–1940* z *Contemporary European*

History nebo *The Formation of Lithuanian Foreign Office 1918–1921* od Alfreda Ericha Senna z periodika *Slavic Review*, ale i mnohé další. Pro doplnění některých údajů, jako například dat nebo některých faktografických údajů byla použita publikace Zdeňka Veselého – *Dějiny mezinárodních vztahů*. Pro autentičnost bakalářské práce využil autor i dobové materiály, které se pohybují na pomezí primárních a sekundárních zdrojů, především pak deník amerického diplomata Roberta W. Heingartnera – *Lithuania in the 1920's: A Diplomatic Diary*, přičemž v práci byly použity i materiály z Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky. Autor si téma vybral z důvodu obecného zájmu o pobaltský region, především pak o Litvu, dále pak z důvodu zanedbávání tématu litevského meziválečného autoritarismu, který bývá v rámci výzkumů a publikací o nedemokratických režimech značně opomínán, přičemž snahou autora bakalářské práce bude rovněž aplikovat dosud nabyté znalosti o formách nedemokratického režimu na specifický litevský případ. Od práce pak autor bakalářské práce očekává prohloubení znalostí o nedemokratických režimech, dále pak zjištění nových informací o historii litevské politické, ekonomické, ale i společenské historie, jakož i pochopení, proč nedemokratické režimy v meziválečné Litvě vznikly a jak se dále vyvíjely.

1. Teorie nedemokratických režimů

První kapitola bakalářské práce se na základě teorií a teoretických konceptů jednotlivých autorů zabývá formami nedemokratických režimů, důraz je zde kladen především na totalitarismus a autoritarismus. Jak u totalitarismu, tak autoritarismu je popsána základní charakteristika obou typů nedemokratických režimů, následně je pak rozebrána i typologie jednotlivých režimů. První podkapitola se věnuje prvnímu ze zkoumaných nedemokratických režimů – totalitarismu. Totalitarismus je zde charakterizován jak obecně, tak i konkrétními autory. Jedná se o schéma či koncept Carla Friedricha a Zbigniewa Brzezinského, dále popis Giovannioho Sartoriho, Hannah Arendtové a charakteristiky Juana Josého Linze a Wolfganga Merkela. Pro úplnost je zde uveden i popis málo známého konceptu komplexního a nekomplexního totalitarismu od Karla Durmana. Pro přehlednost podkapitoly o totalitarismu je výklad doplněn i typologií totalitarismu, konkrétně typologiemi Wolfganga Friedricha a Wolfganga Merkela. V druhé podkapitole představuje autor bakalářské práce teoretický koncept autoritarismu. Autoritarismus je zde definován z obecného hlediska, dále pak jednotlivými autory – Giovannim Sartorim a Juanem José Linzem. Následně je zde uvedena podrobná typologie, především tři stěžejních autorů – typologie Raymonda Arona, typologie Juana Josého Linze a typologie Wolfganga Merkela. Teoretické koncepty v práci zmíněných nedemokratických režimů jsou doplněny i množstvím příkladů jednotlivých typů nedemokratických režimů.

1.1 Totalitarismus

Termín totalitarismus se v politické vědě začíná objevovat teprve ve 20. letech 20. století, kdy se začal používat pro označení formy režimu ve fašistické Itálii. Základ slova pochází z latinského slova totus, což znamená celý či všechen. K hlavním propagátorům tohoto uspořádání patřil fašistický myslitel Giovanni Gentile, nicméně za autora tohoto pojmu se považuje italský novinář Giovanni Amendola (Balík, Kubát 2012: 23). O následnou popularizaci se postaral italský fašistický diktátor Benito Mussolini, který jako první použil v roce 1925 výraz totalitaria a pojmy jako totalitarismus či totalitní začal hojně využívat ve svých

projevech či na sjezdech Národní fašistické strany. Ve třicátých letech se pojem totalitarismus rozšířil také do Francie, kde se v tomto období vyskytovalo stále více příznivců Lva Trockého, tzv. trockistů, kteří se snažili skrze pojem totalitarismus útočit na Sovětský svaz a oslabit tak jeho postavení na mezinárodní politické scéně (Tamtéž: 25). V Německu se výraz totalitní či totalitarismus jako označení pro uspořádání státu neujal, nicméně Adolf Hitler používal výraz totální, například totální revoluce nebo totální nasazení (Tamtéž: 26).

V 50. letech se objevila první generace autorů, kteří se zabývali studiem nedemokratickým režimů. Několik vědců z této generace, například Edmund Carr, Karl Popper nebo Jacob Talmon, se domnívá, že totalitarismus je součástí lidské civilizace, je tedy imanentním rysem lidské povahy, což znamená, že napříč dějinami můžeme nalézt civilizace, které splňovaly rysy a znaky totalitarismu, kupříkladu starověká Sparta, jakobínské hnutí ve Francii, nacistické Německo nebo bolševické Rusko. Druhá generace vědců (Giovanni Sartori, Hannah Arendtová), zabývající se studiem totalitarismu, tvrdí, že totalitarismus je fenomén moderní doby a je projevem vnitřní třídní struktury postrádající společnost, kdy se vytváří masové strany, které pohlcují jedince (Arendtová 2013: 433).

1.1.1 Charakteristika totalitarismu

Pro studium totalitních režimů byl zlomový rok 1954, kdy publikoval Carl Joachim Friedrich svou stať *The Unique Character of Totalitarian Society*, kde stanovil charakteristické body typické pro totalitní režim. Jako předlohu použil Friedrich nacistické Německo a komunistický Sovětský svaz. Prvním bodem byla oficiální ideologie, která byla akceptována a uznávána celou společností, bez rozdílu věku či společenského postavení. Druhým rysem byla jediná masová strana ve stranickém a politickém spektru. Tato strana byla hierarchicky organizována a byla nadřazena státnímu byrokratickému aparátu nebo s ním byla úzce propojena, charakteristická byla také role jediného vůdce strany, tedy Adolfa Hitlera v Německu nebo Josifa Stalina v Sovětském svazu. Podle stupnice francouzského politologa Maurice Duvergera se vždy jednalo o stranu masovou a elitní. Jako třetí kritérium označil Carl Friedrich absolutní monopol na kontrolu všech prostředků ozbrojené moci, především armády. Tuto kontrolu měla primárně provádět přímo

politická strana, popřípadě měl kontrolu zajistit byrokratický aparát. Politická strana měla též zajišťovat kontrolu nad čtvrtým rysem totalitarismu – úplná kontrola prostředků masové komunikace, kdy pro tento rys byla typická úplná cenzura, a to jak tisku, tak i rozhlasu či televizního vysílání. Posledním bodem pak byl systém fyzické a psychologické kontroly celé společnosti, tato kontrola probíhala v drtivé většině případů za pomoci teroru (Brzezinsky, Friedrich 1962: 9). V roce 1956, ve spolupráci s americkým politologem Zbigniewem Brzezinským, přidal Friedrich do své typologie šestý bod, a sice centrální řízení a kontrola ekonomiky, což bylo charakteristické především pro sovětskou ekonomiku (Tamtéž: 10).

Studiem totalitních režimů se zabýval i italský politolog Giovanni Sartori, který patří k zastáncům teorie, že totalitarismus je fenoménem moderní doby. Ve svém díle *Teorie demokracie* se kloní k názoru, že pojem totalitarismus nelze přiřadit k historickým režimům, jak to tvrdí například Karl Popper nebo Jacob Talmon. V komparaci s typologií Carla Friedricha a Zbigniewa Brzezinského odmítá jejich šestý rys totalitního režimu – centrálně řízenou ekonomiku, která sice byla typická pro Sovětský svaz, v nacistickém Německu se však s takto řízenou ekonomikou nesetkáme. Modernost totalitarismu přisuzuje Sartori především nově vznikajícím moderním technologiím, které umožňují „*totalní rozšíření a pronikání moci*“, což je první Sartoriho rys totalitních režimů. (Sartori 1993: 198–201). Druhým rysem je ideologizace politiky, která odpovídá svým charakterem náboženství, Sartori se v tomto bodě inspiroval Velkou francouzskou revolucí, proto lze hovořit o politickém náboženství. Nejdůležitějším rysem je politické ovládnutí všeho, včetně mimopolitického života člověka a společnosti, a právě tento rys odlišuje totalitarismus od dalších nedemokratických režimů, jako jsou absolutismus, autoritarismus nebo diktatura (Tamtéž: 244–246). Sartori ve svém díle anticipuje revoluční myšlenku, že žádný politický systém není statický, nýbrž dynamický, mimo jiné rozlišuje fáze totalitního režimu na stabilizační fázi a fáze prosazování totalitního režimu, kdy dělicím znakem těchto dvou fází je rutina. Pokud je systém ve fázi stabilizace, lze jej označit za systém totalitní, mezi předrutinní body je možné zařadit stranické čistky, vyhlazovací nebo koncentrační tábory a teror, všechny tyto body pak spadají do fáze prosazování (Balík, Kubát 2012: 44–45).

Hannah Arendtová, která patří do stejného názorového proudu jako Giovanni Sartori, zastává názor, že důležitými prvky totalitarismu jsou ideologie a teror. Podle ní totalitarismus směřuje k vnitřní totální dominanci a k ovládnutí světa. Arendtová nevnímá teror jako prostředek k vyhlazování odpůrců režimu, ale k tomu, aby byla skrze něj prosazována ideologie (Arendtová 2013: 627–629). Kromě zmíněné ideologie je pro Arendtovou klíčová i snaha státu pronikat do života společnosti, zmiňuje zde i úlohu vládce, který by neměl vykonávat pouze moc, ale měl by se snažit vytvořit nového člověka, k čemuž má sloužit teror (Tamtéž: 630–632). Tento nový člověk by měl být zcela podřízen státu, což v případě totalitního systému znamená straně. Z tohoto důvodu stanovila Arendtová dvě podmínky. První podmínkou je, že společnost řídí jedna politická strana, která má ve svém čele charismatického vůdce, zároveň je tato strana nositelkou ideologie a teroru. Druhou podmínkou je masový charakter společnosti, který způsobuje izolovanost člověka a jeho vykořeněnost ze společenských struktur (Tamtéž: 430–449).

Americký politolog Juan José Linz se na počátku 70. let inspiroval studii Carla Friedricha a Zbigniewa Brzezinského a na tomto základě vypracoval koncept tří podmínek, které musí systém splňovat, aby mohl být označován jako totalitní. Prvním kritériem je pluralismus, který by měl fungovat na monistické bázi, čili by zde měl existovat určitý monopol na moc. Druhým bodem je ideologie, která by měla být dle Linze exkluzivní, propracovaná a intelektuálně podložená, s touto ideologií by se pak měl ztotožňovat jak vůdce, tak vládnoucí skupiny obyvatel. Ideologie je v tomto případě využívána jako nástroj pro provádění politiky a slouží také k manipulaci obyvatel. Je zde evidentní snaha vytvořit skrze ideologii utopickou společnost. Třetí podmínkou je občanská participace, která je vyžadována a usměrňována za pomoci jediné vládnoucí strany a skrze masové organizace, musí být aktivní a projevy pasivity či apatie jsou stranou či vůdcem považovány za nežádoucí (Linz 2000: 70).

Německý politolog Wolfgang Merkel stanovil pro větší přehlednost šest kritérií nedemokratických režimů, které souhrnně nazývá autokraciemi. Prvním kritériem je legitimace politického panství, která ale není založena na principu suverenity lidu, nýbrž na všeobecné mentalitě lidu. Volební právo, které je druhým Merkelovým kritériem, je značně omezeno, záleží na společenském postavení, roli hraje i etnický původ nebo pohlaví. Činnost opozičních stran je exekutivně

zakázána. Jako třetí kritérium stanovil existenci mocenského monopolu, kontrola tohoto monopolu neprobíhá skrze demokraticky legitimované instituce. Autokratické režimy uplatňují moc skrze čtvrté kritérium – monistické centrum, které si podřizuje nezávislé soudy, jakož i státní správu a další složky státnického aparátu. V pátém kritériu se autor zabývá otázkou základních lidských práv a svobod, v případě autokratického režimu jsou tato práva ve velké míře porušována nebo nejsou uznávána vůbec. Poslední, šesté kritérium, zkoumá úlohu zákonů v autokratickém systému, tyto zákony neodpovídají principům právního státu a slouží pouze libovůli vládních struktur a elit (Merkel 1999: 33–36).

Karel Durman ve své monografii *Popely ještě žhavé I.* rozlišuje komplexní a nekomplexní typy totalitarismu, kdy se kromě společných znaků soustředí především na ty rozdílné. Kromě psychologické podobnosti mezi nacismem a komunismem uvádí i další společné znaky, jako společný stav mysli, snahu naplnit své mocenské tužby nebo kompenzovat komplexy a pocity křivdy. Další zásadní podobností je fakt, že oba směry se vyvinuly jako odpověď na stejnou frustraci, dále pak oba režimy těžily z myšlenek revoluce, nahrazují ustrašeného člověka člověkem totalitním nebo frustrací z majetkových nerovností. Pro pochopení komplexního a nekomplexního totalitarismu jsou však stěžejní především rozdíly, autor považuje za nekomplexní typ totalitarismus nacistické Německo, kdežto za komplexní typ považuje Stalinův Sovětský svaz, který neuznával strukturu soukromého vlastnictví (Durman 2004: 24).

Nekomplexní totalitarismus, ztělesňovaný nacistickým Německem, měl ve srovnání s jinými meziválečnými autoritářskými režimy za cíl zničit občanskou společnost, což však znamenalo zničit i soukromé vlastnictví, nacistický režim však zachovával strukturu soukromého vlastnictví. Hitlerovo Německo však mělo i společné znaky se sovětsko-komunistickým nebo fašistickým režimem, kdy všechny tři režimy představovaly nový typ politického režimu, který byl založen na vůdcovském kultu nebo kultu osobnosti, nejednalo se však o nového krále, císaře či cara, ale o obyčejného člověka z lidu, k čemuž jim měla značně pomoci propaganda. Důležitým rozdílem pak bylo samotné vedení státu. Při cestě k moci nacisté infiltrovali různé spolky a vytvářeli za pomoci politické ústředny v Mnichově strukturu, která měla připomínat bolševický demokratický centralismus. Politické špičky nacistického Německa však nedokázaly dotáhnout své úsilí o stabilizaci politiky až do konce, což vedlo k tomu, že nedokázaly

vytvořit podobný systém jako v Sovětském svazu „strana-stát-převodové páky“. V otázce institucionální struktury se nacismus inspiroval ústavou Výmarské republiky, avšak využíval ji pouze v situacích, kdy se to Hitlerovi hodilo, v jiných případech ji záměrně obcházel nebo vytvářel vlastní organizace či spolky, které měly fungovat jako protiváha vládních organizací, popřípadě s nimi soupeřit. Výsledkem těch faktorů byl v konečném zúčtování celkový politický chaos a nestabilita politického režimu. Důležitou roli sehrála v Hitlerově cestě k moci i Nacionálně-socialistická dělnická strana Německa, působila však pouze v roli Hitlerova talismanu při budování jeho kultu vůdce, přičemž silně kontrastovala s bolševickou železnou disciplínou a totální hierarchickou podřízeností v Sovětském svazu, což dokumentoval i odpor některých stranických radikálů, kteří pro sebe žádali podíl na moci. To utvrdilo Adolfa Hitlera v tom, že strana a vláda by od sebe měly být striktně odděleny, rezignoval také na budování pevnější stranické organizace. Faktickou vazbu tvořily v nacistickém Německu pouze osobní kontakty Hitlera s oblastními vedoucími (gauleiteři), navíc Nacionálně-socialistická dělnická strana sestávala z 32 samostatných oblastí, navíc se nenaplnily Hitlerovy sliby o zřízení Ústředního výboru strany, jako tomu bylo v případě Velké fašistické rady v Itálii za vlády Benita Mussoliniho. Po neúspěchu při obléhání Stalingradu sice prosadil Goebbels změnu, kdy se gauleiteři stali říšskými komisaři obrany, avšak prakticky to neznamenovalo žádnou změnu, strana nadále žila pouze Hitlerovou myšlenkou rasové čistoty a mocného impéria (Tamtéž: 25–27). Komplexní totalitarismus, zastoupený Josifem Stalinem, měl oproti nekomplexnímu několik odlišností, které se projevovaly především v osobnosti Stalina, který se stal nejčelnější postavou masové éry. Zásadním rozdílem mezi komplexním a nekomplexním totalitarismem byla otázka osobních svobod. Zatímco v západní společnosti byly osobní svobody zaručené, v totalitarismech nebyly zaručeny zdaleka v takové míře. Nicméně i v nacistickém hitlerovském Německu byla tolerována určitá míra svobody, to ovšem neplatilo ve stalinovském komplexním totalitarismu. Svobodu v komplexním totalitarismu ovlivnily sociologické i psychologické faktory. V totalitním člověku v komplexním totalitarismu je zakořeněn pud a reflex sebezáchovy, kdy člověk může přežít jen tím, že se přizpůsobí režimu, bude si racionalizovat nevyhnutelné následky, na druhou stranu potřebuje vůdce, kterého může následovat, snaží se také o uznání a chválu. Komplexní totalitarismus měl ale i určité skupiny obyvatel, které se postupně od

režimu odvracely a působily protirežimně. Jednalo se o takzvané čestné komunisty, kteří brzy zjistili pravý charakter stalinovského režimu a opustili svůj fanatický obdiv k režimu, snažili se také pomáhat obětem čistek či je chránit. Druhou skupinou byla mladá generace 30. let, této skupině chyběly životní zkušenosti a navíc žila v totální izolaci Sovětského svazu, která této generaci bránila poznat okolní svět a jeho fungování (Tamtéž: 30).

1.1.2 Typologie totalitních režimů

Německý politolog Wolfgang Uwe Friedrich se zabývá totalitními režimy, především se snaží upozornit na míru teroru a na tomto základě dělí totalitní režimy do tří kategorií – teroristické, byrokratické a teokratické. Teroristické totalitní režimy se dle Wolfganga Friedricha vyznačují vůdčí rolí teroru, kdy teror primárně slouží k dosažení moci a politických cílů, dále pak k ovládnutí celé společnosti, je to vláda takzvaného otevřeného teroru. Charakteristickým příkladem je Stalinův Sovětský svaz, Leninovo bolševické Rusko, Severní Korea, Mao Ce-Tungova Čína, Albánie za vlády Envera Hodži nebo Kambožda za vlády Rudých Khmérů v čele s Pol Potem.

Byrokratické totalitní režimy charakterizuje jako vládu nomenklaturních kádřů, především po Stalinově smrti a následné destalinizaci východního bloku. Vládoucí byrokracie se plně ztotožňuje se stranickou strukturou a hierarchií a je pod její přímou správou, avšak nomenklaturními kádry se mohou stát pouze občané, kteří jsou zcela oddáni stranické ideologii, to však vede k tomu, že režim je plně závislý na oficiální ideologii. Dalším příkladem, kromě států východního bloku po smrti Stalina, může být Čínská lidová republika po smrti svého vůdce Mao Ce-Tunga.

Třetí kategorie Friedrichovy typologie – teokratické totalitní režimy – úzce souvisí s novým fenoménem 20. století – islámským fundamentalismem, který se začal naplno projevovat po íránské islámské revoluci pod vedením ajatolláha Rúholláha Chomejního v roce 1979. Monokratická vládní struktura je zde upozaděna před právem šaríja. Islamistická ideologie je zde prezentována jako teistická varianta komunistického či nacistického učení. Podle šíitské doktríny islámu je zde stát popisován jako zřízení, jemuž vládou následovníci proroka

Mohameda a imámové, jež touží zavést islámskou morálku jako základní stavební kámen islámské společnosti (Balík, Kubát 2012: 48–50, Friedrich 1997: 251–283).

Wolfgang Merkel se snaží ve své typologii, kterou publikoval ve svém díle *Systemtransformation*, obsáhnout co nejvíce různých typů nedemokratických režimů, přičemž rozlišuje dvě podoby fašismu a komunismus, a sice podobu totalitární a podobu autoritativní. Jako hranici mezi těmito dvěma podobami stanovil nositele moci, rozlišuje mezi „Parteidiktatur“, tedy diktaturou strany a „Führerdiktatur“, která znamená diktaturu vůdce. Podle Merkela je v totalitním uspořádání státu možná pouze diktatura vůdce, oproti tomu v autoritativním režimu je možná pouze diktatura strany, avšak vyskytuje se zde jedna anomálie, a sice u diktatury vůdce, která může být přítomna i u autoritativních režimů. Merkelova samotná typologie zahrnuje tři typy totalitních režimů, jedná se o komunistický totalitní režim, fašistický totalitní režim a teokratický totalitní režim (Merkel 1999: 38).

Komunistický totalitní režim zahrnuje všechna totalitní období v dějinách komunismu, konkrétně pak Stalinovu vládu v Sovětském svazu, vládu Mao Ce-Tunga v Číně, Pol Potovu Kambodžu, Severní Koreu nebo Albánii Envera Hodži. Pro fašistické totalitní režimy je typické monistické mocenské centrum, uplatňování zákonů pomocí teroru a striktní odmítání lidských a občanských práv a svobod. Jako příklad uvádí Merkel nacistické Německo pod vedení Adolfa Hitlera, naopak sem neřadí fašistickou Itálii, především z důvodu ideologické nevyzrálosti a minimální aplikace teroru. Teokratické totalitní režimy čerpají legitimitu z fundamentalistického výkladu Koránu, i přesto se nejedná o čistě náboženský režim, jedná se o režim, kde vláda osob ponížila náboženství na ideologii. Příkladem je Írán za vlády Chomejního nebo Afghánistán pod nadvládou Talibánu v letech 1997–2001 (Tamtéž: 50–53).

1.2 Autoritarismus

Druhá část první kapitoly se zabývá druhým typem nedemokratických režimů, a sice autoritarismem. V této kapitole jsou obsaženy definiční znaky a charakteristiky Giovanniho Sartoriho a Juana Josého Linze, jemuž je v této kapitole věnován větší prostor. Další částí této kapitoly jsou typologie jednotlivých

autorů, jedná se o autory, ze kterých primárně bakalářská práce vychází – Raymonda Arona, Juana Josého Linze a Wolfganga Merkela, pro úplnost pak autor bakalářské práce aplikuje na jednotlivé koncepty i praktické příklady autoritářských režimů v různých částech světa napříč 20. i 21. stoletím.

1.2.1 Charakteristika autoritarismu

Autoritativní režim je svébytnou kategorií nedemokratických režimů, která existuje vedle režimů totalitních a demokratických. Autoritativní režimy jsou kvalitativně odlišné od režimů totalitních, nelze je však chápat jako jejich měkčí variantu (Balík, Kubát 2012: 57). Pojem autoritarismus lze chápat jako víru v praktické uskutečňování vládnutí shora, autorita se zde uplatňuje bez ohledu na souhlas lidu. Autoritarismus se však neodvíjí od autorit, autority se mohou ve srovnání s autoritarismem opírat o občanskou a právní legitimitu. Dle tvrzení Giovannioho Sartoriho se autoritářský režim snaží zdůrazňovat, že autorita má přednost před svobodou jedince, je to tedy režim, který zneužívá autoritu a ponechává minimální prostor svobodě. Sartori od sebe také rozlišil dva pojmy, a to autoritativní a autoritářský. Autoritativní režim je charakteristický autoritou, která uznává svobodu, kdežto režim autoritářský představuje autoritu, která svobodu v žádném případě neuznává. Oproti totalitárním režimům jsou autoritářské režimy také v mnoha ohledech méně radikální, například v otázce cenzury (Dvořáková, Kunc 2004: 45–46).

Kromě studia totalitních režimů se Juan José Linz zabýval také teoriemi autoritativních režimů, nejpřínosnější je jeho dílo *Totalitarian and Authoritarian Regimes* z roku 1973, kde se Linz zabývá režimy, které nelze klasifikovat jako totalitní nebo demokratické. Dle Linzovy definice je potřeba řádně rozlišovat některé důležité pojmy jako omezený pluralismus, politická mobilizace nebo vztah mentalita versus ideologie (Linz 2000: 168).

Omezený pluralismus však nemusí být vždy omezen zákonem de iure, většinou je však omezen de facto. Může se také omezit jen na některá politická uskupení, v opačném případě ale může být omezený pluralismus naopak rozšířen na veškeré zájmové skupiny. Rekrutování politici získávají postupně moc, legitimitu získávají z nejrůznějších společenských skupin, avšak pouze podpora těchto skupin

jim k vládnutí nestačí, primární je pro tyto politiky podpora a důvěra jejich vůdce, který jim umožnil získat politickou funkci. Díky kooptaci nových členů se do politického spektra a společenského života zapojují stále nové instituce či politici, díky kooptaci je také zajištěna heterogenita jejich zázemí. Pro autoritativní režimy je charakteristický menší počet profesionálních politiků, většina vládnoucích elit se rekrutuje z řad armády, náboženství, inteligence nebo byrokracie a technokracie. Autoritativní režim se snaží budovat jednu privilegovanou stranu, ta ale ve skutečnosti není nejdůležitějším prvkem omezeného pluralismu jako je tomu u totalitních režimů, nýbrž nejdůležitější roli zde hraje vůdce. Autoritativní režimy ve velké míře tolerují (někdy i podporují) různé organizace a spolky, tyto spolky či organizace však musí zůstat loajální vůči vládci. Pluralismus se však nejvíce projevuje v nepolitických institucích, jako jsou univerzity a například církve, které mají naprostou svobodu rozhodování, pokud se nebudou kriticky vyjadřovat o politických rozhodnutích. Důležitým faktorem, který ovlivňuje fungování autoritativních režimů, je semiopozice, která je sestavena ze skupin, které nejsou zastoupené ve vládě. Tyto skupiny nejsou institucionalizované ani legitimní, avšak jsou ochotny spolupracovat s vládnoucím režimem. I přes ochotu spolupracovat mají nárok kritizovat vládu, nicméně nikdy nekritizují vůdce a akceptují historickou legitimitu autoritativní podoby režimu. Velice důležitou roli v opozici hraje církve, která díky svému společenskému postavení dává všem svým členům značnou autonomii (Tamtéž: 168–170).

Politická mobilizace, v komparaci s totalitními režimy, nehraje v autoritativních režimech příliš velkou roli, spíše naopak, je zde velký zájem o depolitizaci společnosti. V některých případech souvisí depolitizace společnosti s mentalitou obyvatelstva. Přesto však u některých autoritativních režimů dochází k politické mobilizaci příznivců režimu, avšak pouze v počáteční fázi nastolování nového režimu, kdy je k mobilizaci využívána ideologie. Tento druh mobilizace vždy ovlivňuje několik faktorů, především pak boj za národní nezávislost, nacionalismus nebo zapojení nových aktérů do společenského dění, což má za následek vznik nacionalistických, populistických nebo fašistických autoritativních režimů. Určité anomálie vykazují autoritativní režimy, které vznikly v zemích, které již měly předešlou zkušenost s demokratickou formou vlády, tyto anomálie se projevují ve formě apatie a nečinnosti. Pro občany, kteří v předchozím demokratickém režimu aktivně participovali na veřejném životě, byla depolitizace

vítaným stimulem, neboť se již nemuseli zabývat problémy a konflikty z předešlého vládního období. Vedlejšími produkty depolitizace jsou napětí a nenávisť, jakmile však poleví i tyto vedlejší produkty, upadnou příznivci nového autoritativního režimu ve stejnou apatii a nečinnost, toho ovšem záhy využívají politické elity nového režimu, které tak nejsou vystaveny tlaku na jejich předvolební sliby a mohou tak aplikovat své mocenské cíle (Tamtéž: 170–171).

Linz uvádí, že v autoritativních režimech je citelně znát absence ideologie, která je nahrazena mentálním paradigmatem či není zcela propracovaná nebo v některých případech dokonce chybí úplně. Nicméně i přesto je ideologie chápána jako nejsilnější myšlenkový proud ve společnosti, avšak bez jakékoliv ambice na vytvoření utopické společnosti. Linz také poukazuje na fakt, že bez ideologie je velice složité přilákat a nadchnout širokou masu obyvatelstva, především z řad studentů a inteligence, což později znemožní rekrutování nových politických elit, které by přispěly k politizaci společnosti (Linz 2000: 162). Linzova teorie umožnila politologům a sociálním vědcům zkoumat například převrat černých plukovníků v Řecku, vládu Caetana v Portugalsku nebo vysvětlit vojenské převraty v zemích Latinské Ameriky (Dvořáková, Kunc 2004: 50).

1.2.2 Typologie autoritativních režimů

Francouzský politolog a sociolog Raymond Aron se zabývá vztahy mezi režimy ústavně pluralitními a mezi jejich protiklady. První z těchto režimů je primárně zaměřený proti pluralitě stran, druhý je nepřátelský vůči pluralitě stran, zároveň ale preferuje jednu revoluční stranu, která splývá se státem, poslední je také nepřátelský vůči pluralitě stran, taktéž preferuje jednu revoluční stranu, oproti druhému typu má ale tato revoluční strana sjednotit společnost v jedinou třídu (Aron 1993: 129).

První typ, který bývá nazýván autoritativně konzervativní, je charakteristický snahou o vytvoření reprezentace, která by byla odlišná od reprezentace parlamentní. Typickým příkladem je Portugalsko za vlády Antonia Salazara, kdy Salazar odmítal přijmout parlamentní ústavu, na druhou stranu se snažil omezit moc státu a zajistit autonomii určitým sociálním skupinám. Tento typ režimu vylučuje rivalitu politických stran, režim také nepodporuje neustálé

soutěžení o moc, na druhou stranu vládcí nejsou a nesmějí být všemocní, k redukcí jejich moci slouží ústava a jednotlivé zákony, dále pak také morálka a náboženství. Ideálně by měl být tento režim liberální, aniž by však obsahoval jakékoliv prvky demokracie, ideál liberálního státu se však nedaří plnit (Tamtéž: 129).

Druhý, fašistický typ, má s prvním typem několik společných prvků a rysů. Odmítá demokratické ideje a parlamentní uspořádání, jsou zde však i značné rozdíly. Zatímco první typ Aronovy typologie nedemokratických režimů se snaží společnost depolitizovat, druhý typ se snaží společnost zpolitizovat a zfanatizovat, využívá k tomu především státní strany, v případě hitlerovského Německa se jednalo o NSDAP, v případě fašistické Mussoliniho Itálie byla státní stranou Národní fašistická strana. Nejčistší forma tohoto typu režimu se nazývá nacionálně socialistická, jelikož vykazuje prvky antiliberální i antidemokratické, je však v několika ohledech revoluční, například se tento typ režimu snažil rozbít sociální a ideologické struktury Výmarské republiky, jednotícím znakem však nebyl stát, jako tomu bylo v případě fašistické Itálie, ale národ a rasa (Tamtéž: 130).

Za mezistupeň mezi těmito dvěma typy režimu lze označit frankistické Španělsko. S nacistickým Německem a fašistickou Itálií mělo několik společných faktorů. Všechny tyto nedemokratické režimy se snaží prosazovat princip autority, nicméně každý stát vycházel z jiné doktríny. Španělsko se snažilo zachovat roli církve, odvolávalo se na tradiční a historické hodnoty, generál Franco také tvrdil, že autorita pochází shora a neměla by se podřizovat přáním občanů, nicméně španělský režim byl méně konzervativní než portugalský režim Antonia Salazara a obsahoval některé prvky fašismu, tyto prvky však vykazovalo pouze hnutí Falanga. Ve srovnání s italským režimem byl španělský režim nepřátelský vůči totalitnímu státu, navíc italský režim byl založen na státní straně, avšak byl méně revoluční než německý režim a snažil se zachovat tradiční struktury (Tamtéž: 129–130).

Třetí typ režimu označuje Raymond Aron jako komunistický. Tento typ režimu ruší pluralitu stran, je však v jednom bodě zásadně odlišný než režim fašistický, popřípadě nacionálně socialistický. Popírá liberální a demokratické hodnoty a ideje a snaží se je uskutečnit tím, že vyřazuje soutěžení stran, což zdůvodňuje analýzou ústavně pluralitních režimů, které mají sloužit jen jako kamufláž kapitalistických oligarchií. To vede politické elity k rozhodnutí, že je potřeba vytvořit jednotnou beztřídní společnost, která jako jediná povede

k dosažení skutečné svobody a demokracie. Nezbytným prostředkem k vytvoření beztřídní společnosti je absolutní moc jedné strany, kdy tato strana reprezentuje zájmy proletářské třídy. Mezi společné znaky fašistického a komunistického režimu patří existence jedné státní strany, ideologie, revoluční charakter a politická mobilizace společnosti (Tamtéž: 130).

Na základě výše uvedených znaků, tedy limitovaného pluralismu, absence ideologie a politické mobilizace a také díky znalosti evropských i světových dějin, sestavil Juan José Linz tabulku nedemokratických režimů. Autoritářské režimy dělí na sedm typů: byrokraticko-militaristický, organicko-etatistický, postdemokratický mobilizační, mobilizační postkoloniální, rasové a etnické „demokracie“, defektní a předtotalitní autoritativní režim a posledním typem je posttotalitní režim (Dvořáková, Kunc 2004: 51).

Nejfrekventovanějším typem autoritativního režimu je podle Linze byrokraticko-militaristický. Jeho typickým rysem je dominance armádních či byrokratických složek u moci, tyto složky tak mají absolutní kontrolu nad vládou dané země, tento establishment také může vylučovat nebo zahrnovat jiné skupiny obyvatelstva. Vládnoucí složky se neřídí žádnou předem definovanou ideologií, snaží se vládnout pomocí mentálního paradigmatu, ve většině případů se tedy nejedná o profesionální politiky. V otázce politické soutěže a stranického aparátu se byrokraticko-militaristický typ snaží vládnout bez politických stran, nicméně většinou vytváří jednu politickou stranu, která navenek zastupuje zájmy vládnoucích elit a tato strana je také veřejně podporována ze strany vlády, nejedná se však o svobodnou soutěž politických stran. Tím, že je vytvořena jedna hlavní politická strana, je také snížena občanská participace na politickém a společenském dění na absolutní minimum. Jako typické příklady byrokraticko-militaristických režimů uvádí Linz Španělsko za vlády generála Francisca Franca y Bahamonde mezi roky 1936–1975, v Latinské Americe stát Chile za vlády Augusta Pinocheta nebo Argentinu plukovníka Juana Peróna v období 1946–1955. Z meziválečných režimů uvádí Polsko za vlády maršálů Jozéfa Piłsudského nebo Edwarda Rydz-Śmiglého v letech 1926–1939 nebo vládu admirála Miklose Horthy de Nagybánya v Maďarsku, který vládl Maďarům od roku 1919 do roku 1944. Z poválečné doby uvádí příklad z Pákistánu, kde v roce 1999 proběhl nekrvavý vojenský převrat a k moci se dostal Parváz Mušaraf (Linz 2000: 184–202).

Organicko-etatistický typ autoritativního režimu se od předchozího liší tím, že se snaží kontrolovat společnost i politickou mobilizaci pomocí organických struktur. Tento typ režimu striktně odmítá zásady a prvky liberální demokracie, stejně jako model třídního konfliktu, popřípadě se snaží riziko třídního boje minimalizovat. Režim se snaží vytvořit institucionalizovanou společnost, kde budou reprezentovány zájmy různorodých skupin, což povede ke vzniku moderní společnosti. Elementárním předpokladem pro vznik organicko-etatistického režimu je participace lidí na veřejném životě, kdy jsou občané součástí různých skupin, jedná se například o církev, akademické prostředí, zemědělská družstva nebo zaměstnanecké odbory, právě tyto skupiny by měly tvořit kontrast s politickými stranami. Dalším předpokladem je hierarchická struktura státu, stát také spravuje a organizuje například hospodářství nebo kulturu. V tomto typu režimu mají politický strany destabilizační charakter, kdy většinou rozdělují lidi, a to již od nejnižších vrstev, dále se zde předpokládá, že daný stát povedou profesionální politici. V organicko-etatistickém typu režimu se objevují i prvky korporativismu, kdy volby politické reprezentace probíhají právě v řadě menších korporací, které jsou soustředěny buď do ústřední komory, nebo do řady menších specializovaných komor, kdy tyto komory nahrazují politické parlamenty. Komory pak slouží jako nástroj k prosazování mocenských zájmů vládnoucí strany. Pluralismus korporací tak plně nahrazuje pluralismus politický, v některých případech spolu však mohou koexistovat. Organicko-etatistický autoritativní režim se plně vyvinul za vlády Antonia Salazara, který založil takzvaný Estado Nuevo, a který vládl Portugalsku v letech 1926-1968. Dalším příkladem je Rakousko za vlády diktátorů Engelberta Dollfusse nebo Kurta von Schusniggga mezi roky 1934–1938 (Tamtéž: 208–217).

Postdemokratické mobilizační autoritativní režimy se vyvíjely v zemích, které již měly určitou zkušenost s demokracií, ale jejich demokratické uspořádání se neumělo vypořádat s problémy, vznikají tedy v důsledku pádu neúčinného demokratického aparátu. V těchto zemích nelze aplikovat byrokraticko-militaristický nebo organicko-etatistický typ autoritativního režimu, a to z důvodu občanské participace, kdy mají občané touhu se aktivně podílet na dělbě moci. Postdemokratické mobilizační režimy se tak vymezují proti demokracii, což je výsledkem mobilizací v meziválečném období, kdy demokratické principy procházely rozsáhlou krizí, například ve fašistické Itálii. Vládnoucí politická strana

se snaží společnost politicky i společensky zmobilizovat a má také svoji oficiální ideologii. Režim má sekulární charakter, nemá tak žádné vazby na náboženství či církev. Ačkoliv zde nelze aplikovat byrokraticko-militaristický typ režimu, i v tomto typu režimu hraje významnou roli armáda a byrokratický aparát. Příkladem tohoto typu režimu je italská provincie Carnaro v roce 1919, popřípadě Mussoliniho fašistická Itálie. Tento typ režimu lze aplikovat i na Československo v období Druhé republiky, tedy v letech 1938–1939 (Tamtéž: 217–227).

Postkoloniální mobilizační autoritativní režimy se vyvíjely v zemích, které byly pod nadvládou evropských velmocí, jedná se především o africké kolonie, rozvinuly se však i v zemích Třetího světa po pádu komunismu. Postkoloniální mobilizační autoritativní režim je produktem národněosvobozeneckého boje za nezávislost, kdy si občané daného státu vydobyli nezávislost na kolonizátorech tam, kde nebylo možné vybudovat demokratické uspořádání, což bylo zapříčiněno především vysoce mobilizovanou společností. K získání nezávislosti přispěla i mobilizační politická strana, která poté získává status strany privilegované, jedná se však o stranu velmi slabou, tato privilegovaná strana nemá snahu stát se stranou totalitní, ale stává se z ní důležitý komponent ve struktuře politické moci. Strana se pokouší vypracovat státní a oficiální ideologii, tyto pokusy se ale ve většině případů nedaří, nýbrž vzniká kult osobnosti-vůdce, kdy tito vůdci vidí sami sebe jako otce nezávislosti. Příkladem tohoto typu režimu je Pobřeží slonoviny, které po získání nezávislosti v roce 1960 praktikovalo systém jedné privilegované strany, ostatní strany byly ilegální, tento typ režimu zde přetrvával až do roku 1990, kdy proběhly první pluralistické volby. Dalším příkladem může být západoafrický stát Ghana, kde diktátor Kwame Nkrumah v roce 1964 zakázal všechny strany, kromě té své, která mu pomohla zajistit získání prezidentského úřadu (Tamtéž: 227–233).

Rasové a etnické „demokracie“ jsou charakteristické způsobem distribuce moci a rozsahem politické účasti v jediné rasově definované straně, která zastupuje většinou minoritu a zároveň splňuje demokratická kritéria. Dalším charakteristickým rysem tohoto typu autoritativního režimu je vyloučení jiné, většinou majoritní skupiny obyvatel z demokratického procesu, děje se tak buď de iure, nebo de facto. Uvnitř minoritní skupiny, která vládne majoritě, jsou však dodržovány demokratické principy, proto lze tento typ režimu označovat jako „demokracie“, zároveň minorita užívá výhod demokracie, například v otázce základních lidských práv. Na druhou stranu, právě ono vyloučení majoritní skupiny

z demokratických procesů řadí tento druh režimu k režimům nedemokratickým. Autoritářský charakter tohoto režimu se odvíjí především od toho, že minorita a majorita spolu nevytváří geograficky uzavřený celek, což vede k mnoha konfliktům, primárně v otázce omezování osobních svobod. Demokratické principy se v tomto režimu nejlépe aplikují na konflikt mezi třídami nebo na štěpné linii církev versus stát, naopak v řešení konfliktu mezi etnickými, jazykovými nebo kulturními skupiny se ukazují demokratické principy a postupy jako neúčinné, což legitimizuje autoritářské vládnutí. Tyto faktory a konflikty výrazně přispívají k funkčnosti a hlavně ke stabilitě režimu. Tento druh režimu byl implementován v Jihoafrické republice od roku 1948, toto období takzvaného apartheidu je charakteristické nadvládou minoritní bílé rasy nad černým obyvatelstvem, kdy obyvatelé černé barvy pleti byli utlačováni, posíláni do pracovních táborů a neměli žádná lidská práva a svobody. Režim trval až do roku 1994, kdy se do prezidentského úřadu dostal disident Nelson Mandela a apartheid byl zcela vymýcen (Tamtéž: 233–240).

Defektní a pretotalitní autoritativní režimy lze charakterizovat jako režimy těsně před nastolením totalitarismu, pokud ale tyto režimy vykazují vysokou míru politické mobilizace a ideologizace a je zcela vyloučen omezený pluralismus, jedná se o totalitarismus, avšak tento režim usiluje o aplikaci pouze některých vybraných rysů totalitních režimů. Za defektní autoritativní režim lze pokládat režim, který se v okamžiku, kdy se skutečný stav této situace blíží ve všech třech výše uvedených aspektech nebo je srovnatelný alespoň ve dvou a ve třetím zatím chybí, pak lze tento režim označit za defektní. Převládající pozice vládnoucí strany není ještě zcela dokončena. Příkladem defektního režimu je Nová ekonomická politika, která byla implementována v Sovětském svazu v letech 1921–1924, mezi tento typ režimu spadají i některé státy východní Evropy po druhé světové válce, jako například Československo od roku 1945 až do roku 1948 (Tamtéž: 240–245).

Posttotalitní autoritativní režimy se v mnoha ohledech podobají předchozímu typu. Na moci se podílí pouze členové vládnoucí strany, na rozdíl od předešlého typu režimu, kde není převládající pozice strany ještě zcela dokončena, v tomto modelu naopak ještě zcela nezmizela, dalším zásadním rozdílem je zcela rozdílná politická kultura a kvalitativní pohled na historii. Mezi tyto režimy se řadí Československo v letech 1945–1948. Pro klasifikaci posttotalitních režimů použil Juan José Linz data od kanadského politologa Gordona Skillinga, který dělí

posttotalitní typ autoritativního režimů na několik podtypů, pro něž je typická především destalinizace východního bloku a stagnace komunistických ideologií.

Kvazi-totalitní režim považuje politické organizace za nelegitimní, režim se je snaží kontrolovat, vládnoucí strana je zde využívána jako pouhý nástroj moci. Příkladem může být Československo v letech 1948–1953, Albánie za vlády Envera Hodži nebo Maďarsko za vlády admirála Horthyho (Hloušek et al. 2011: 45).

Konzultativní posttotalitarismus se vyznačuje důležitou rolí byrokratického establishmentu, který se skrze intelektuální elity snaží prosadit své mocenské zájmy, příkladem je Maďarsko za vlády Imre Nágyho nebo Polsko po roce 1968. Kvazi-pluralistický posttotalitarismus je typický intenzivnějším vzájemným působením mezi neinstitucionalizovanými skupinami a komunistickou stranou, tento typ režimu je velmi nestabilní a projevuje se zde skupinový a třídní konflikt. Tento režim praktikoval za doby své vlády Nikita Chruščov mezi roky 1954–1964 (Tamtéž: 52).

Čtvrtým typem je demokratizující se a pluralistický posttotalitarismus. Oproti předchozímu typu jsou politické skupiny institucionalizovány, tudíž mohou značně participovat na politickém procesu a aktivně se jej účastní. Názorným příkladem je Československo v roce 1968, kdy se institucionalizované politické skupiny snažily o reformu, tu však překazila invaze vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 (Tamtéž: 51).

Posledním typem posttotalitních režimů je anarchický totalitarismus, který je charakteristický pro Čínskou lidovou republiku za vlády Mao Ce-Tunga, kdy docházelo k budování kasárenského komunismu, tudíž byly všechny oblasti společenského života pod správou vojenských složek, v případě Maovy Číny pod velením Rudých gard (Balík, Holzer 2007: 152–159).

Juan José Linz kromě totalitních a autoritativních režimů vyčlenil i jednu speciální kategorii nedemokratických režimů – sultanistické režimy. Pro sultanistický režim je typická určitá míra pluralismu, především ekonomického a společenského. I přes poměrně vysokou míru pluralismu však sultán nebo vládce neustále až despoticky intervenuje, jeho moc je absolutní a není omezena funkčně ani prostorově. V tomto režimu je citelná absence vlády zákona, režim postrádá i jakoukoliv míru institucionalizace, soukromá a veřejná sféra splývají v jednu. Režim zneužívá státní symboly ke své propagaci, mohutně oslavuje a vyzývá svého vůdce, který si díky absenci ideologie buduje kult osobnosti. Občanská mobilizace

se v tomto režimu vyskytuje zřídka, když už se vyskytuje, dosahuje velmi nízkých hodnot, při mobilizaci jsou také využívány metody nátlaku, objevují se zde i klientelistické praktiky. Vysokou míru mobilizace oproti tomu vykazují paramilitantní skupiny, které využívají násilí a teror proti odpůrcům sultána a režimu, jedná se například o haitskou skupinu Tontons Macoutes, která zlikvidovala až 15 000 odpůrců režimu. Samotný sultán či vůdce je charakterizován jako vládce s vysoce personalizovanými a silně dynastickými tendencemi. Tento druh režimu zastupoval například haitský diktátor Francois Duvalier, řečený Papa Doc, který vládl na ostrově Haiti od roku 1957 až do své smrti v roce 1971. Dalším příkladem je Dominikánská republika pod vedením Hectora Bienvenida Trujilla v letech 1930–1961 nebo Filipíny pod vedením diktátora Ferdinanda Marcose. V Africe je typickým příkladem režim Jeana Bédela Bokassy ve Středoafričské republice (později císařství), kde Bokassa vládl od roku 1966 do roku 1979 (Linz, Stepan 1996: 51–54).

Typologii autoritativních režimů rozdělil Merkel na devět kategorií: komunistické režimy, fašistické, militaristické, organicko-etatistické, rasistické, modernizační, teokratické, dynastické a sultanistické.

Komunistické autoritativní režimy jsou z hlediska diktatury typickým příkladem „Parteidiktatur“, kdy komunistická vládnoucí strana funguje na základě leninistické teorie o straně jako avantgarda dělnické třídy a jako jediné mocenské centrum. Reálnou politickou moc uskutečňuje strana skrze politbyro, zároveň je tolerován minimální pluralismus. Příkladem tohoto typu režimu je komunistická vláda v Maďarsku nebo v Polsku.

Oproti prvnímu typu se fašistický typ autoritativního režimu liší v pojetí diktatury, u těchto typů režimu je možná pouze „Führerdiktatur“. Fašistický typ umožňuje existenci politických stran nebo uskupení, reálná moc je však vykonávána pouze skrze vůdce, zásadní roli zde hraje vůdcovský princip. Charakteristickými znaky fašistického autoritativního režimu, které Merkel přebírá částečně od Ernsta Nolteho, jsou antikomunismus, antiliberalismus, vůdcovský princip, korporativistická ideologie, organizační struktura, stranické vojsko či milice nebo podpora kapitalistického hospodářského pořádku. Příkladem fašistického typu režimu je takzvaný ustašovský režim, který se vyskytoval v Chorvatsku v letech 1941–1945 nebo Slovenský štát v letech 1939–1945 (Merkel 1999: 38–39).

U třetí kategorie režimů, militarismu, je důraz kladen především na patriotismus, národní bezpečnost, klid a pořádek. Tento typ režimu Merkel rozděluje na dva podtypy: byrokraticko-militaristický a militaristicko-vůdcovský. V byrokraticko-militaristických režimech zastává úlohu vládnoucí elity vojenská junta, režim je pragmatický a modernizační. Příkladem je Řecko za vlády „černých plukovníků“ v letech 1967–1974 nebo Thajsko pod vedením maršála Plaeka Phibunsongkhrama mezi roky 1958–1988 (samotný Phibunsongkhram vládl do roku 1964) nebo Jižní Korea pod vedením důstojníka Pak Čong-Hui od roku 1961 do roku 1971, militaristické prvky však vykazoval jihokorejský režim až do roku 1988. Zásadním rozlišovacím znakem militaristicko-vůdcovských režimů je úloha vládnoucích elit, kdy v tomto případě nevládne vojenská junta, nýbrž vojenský vůdce. Jeho mocenská základna pochází z plebiscitního hnutí, což mu zaručuje prakticky neomezenou moc. Tento typ militaristického režimu se vyskytoval nejen v Evropě (Maďarsko admirála Horthyho nebo Pilsudského Polsko), ale i v Jižní Americe, například v Paraguayi, kde vojenského vůdce ztělesňoval Alfredo Stroessner v letech 1954–1989 (Hloušek et al. 2011: 45). Četné zastoupení měl tento režim i v Africe, v Zairu pod velením Mobuta Sese Seko Kuku Ngbendu wa za Banga trval tento režim od roku 1965 až do roku 1997, dalším africkým státem s tímto typem režimu byla Ghana, její vládce, plukovník Rawling, vládl Ghaně od roku 1981 do roku 1992 (Tamtéž: 39–40).

Organicko-etatistické autoritativní režimy stojí na pomezí mezi vládou dělnické třídy a parlamentní demokracií. Merkel přebírá drtivou většinou charakteristik od Juana Linze, stejně jako Linz tedy tvrdí, že hlavními rysy tohoto režimu jsou kontrolovaná participace a mobilizace společnosti, to zajišťují organické struktury. Režim a vládnoucí elity se snaží vytvořit předpoklady liberální demokracie, jakož i institucionalizovaný řád, který by sloužil k reprezentaci zájmů moderních či modernizujících se společností, v souladu s těmito předpoklady ale odmítá třídní boj. Tyto předpoklady měly za následek následné teoretické a ideologické pokusy o nalezení alternativy k mobilizační straně, pokusy měly sloužit zároveň jako nástroj či doplněk moci, popřípadě jako pojítka mezi politickou stranou a společností. Příkladem režimu je, stejně jako u Linze, Salazarovo Portugalsko nebo Rakousko za Dolfusse a Schusnigga (Hloušek et al. 2011: 43).

Pro definici rasistických autoritativních režimů použil Merkel Linzovu studii. I podle Merkela je pro tento režim typická rasová nadřazenost menšiny nad většinou, kdy se ale uvnitř dané menšiny uplatňují demokratické principy, kdežto díky vyloučení druhé rasové skupiny (de iure nebo de facto), v tomto případě většiny, se režim jeví jako nedemokratický. Příkladem je období apartheidu v Jihoafrické republice v letech 1948–1993 (Merkel 1999: 41).

Modernizační režimy vznikaly jako nástroj modernizace v preindustriální, tradiční společnosti, jejich samotný vznik pak souvisel s fragmentací tradičních autorit, tudíž legitimitu režimu zajišťuje snaha modernizovat tuto preindustriální a tradiční společnost. Do této kategorie režimů spadají diktatury v Latinské Americe, Turecko za vlády Kemala Atatürka nebo některé státy postkoloniální Afriky, například Egypt za vlády Gamala Násira (Tamtéž 1999: 42).

Teokratické autoritativní režimy reprezentují politické systémy pod nadvládou náboženských autorit a prezentují se silnými tendencemi k totalitarismu, v komparaci s Merkelovou typologií totalitních režimů je tudíž těžké rozpoznat rozdíly mezi oběma typologiemi. Typickým příkladem je Írán pod vedením Chomejního nebo Tibet v letech 1911–1950, mezi tento typ režimu však lze zařadit i některé komunistické režimy, které jsou plně oddány státní a oficiální ideologii, tato ideologie však nesmí mít racionalisticko-sekulární charakter (Tamtéž: 42–43).

Dynastické autoritativní režimy, někdy také označovány jako královské či monarchistické, jsou předposlední kategorií v typologii Wolfganga Merkela. Jejich základem je dynastický princip, soutěž politických stran či volby v tomto režimu neexistují, režim nemá zakotvenou ústavu, jedná se tedy o režimy nekonstituční. Panovník je v tomto režimu hlavou jak exekutivy, tak legislativy. Mezi tyto režimy patří státy v oblasti Perského zálivu, Saúdská Arábie nebo meziválečné evropské královské diktatury (Tamtéž: 43–44).

Posledním typem režimu je sultanistický autoritativní režim. Merkel ho, v komparaci s Linzem, neřadí do speciální kategorie, v Merkelově klasifikaci spadá do kategorie autoritativních. V samotné charakteristice ale čerpá Merkel z díla Juana Linze, i podle něj je tento režim typický míšením prvků struktury a mechanismů rodinně-klanového uspořádání s autoritativními nebo totalitními charakteristikami. Merkel ale ve srovnání s Linzem využívá jiného příkladu, podle Merkela ztělesňuje tento typ režimu poslední fáze vlády rumunského diktátora Nicolae Ceausesca (Hloušek et al. 2011: 52).

2. Poválečná a vnitropolitická situace v Litvě

Cílem druhé kapitoly je přiblížit okolnosti vzniku samostatného litevského státu. Popsán je zde vývoj během první světové války, postoje jednotlivých politiků během litevské cesty k nezávislosti. Dále je popsána vnitropolitická situace po nabytí nezávislosti v roce 1918, je zde popsáno stranické a politické spektrum, jako i první volby nebo sepsání a přijetí první ústavy. Charakterizovány jsou zde i problémy napříč politickým spektrem, které jsou charakteristické především nestálostí vlád a častým nesouladem uvnitř vládních koalic. Prostor je v této kapitole věnován i pozici Litvy v mezinárodních vztazích, která je symbolizovaná konflikty s Polskem a Sovětským svazem, kdy tyto konflikty ovlivnily další litevskou budoucnost, což bylo zapříčiněno především vznikem Litbelu, respektive Republiky Litwy Środkowej. Dalším cílem této kapitoly je rozebrat a popsat ekonomickou a hospodářskou situaci v Litvě po první světové válce, popsat obchodní vztahy Litevců se západními zeměmi, jako i poukázat na změnu v obchodní orientaci v průběhu následujících let.

2.1. První světová válka a vznik samostatné Litvy

Litevské obyvatelstvo mělo snahu o osvobození již několik století před začátkem první světové války. Třetí dělení Polska v roce 1795 však zhatilo jejich plány a Litva se tak stala jednou z provincií carského Ruska, kterou zůstala i po vpádu Napoleona Bonaparta do Ruska v roce 1812. Po vypuknutí první světové války v roce 1914 působila Litva jako „cordon sanitaire“ a „cordon économique“, jejich národně-emancipační proces brzdila i přítomnost ruských politických elit a heterogenní struktura litevské společnosti. I přes nepříliš kladný vztah k rusifikaci obyvatel a Rusku všeobecně se Litva postavila na počátku první světové války na stranu Ruska a vyjádřila mu svoji loajalitu, litevští obyvatelé také pod tíhou světové války pomalu začínali opouštět myšlenku nezávislé Litvy. Zlom nastal v roce 1915, kdy podnikla německá císařská armáda ofenzivu, při které obsadila celé území Litvy a také část Kuronska a jižního Lotyšska až po řeku Daugavu. Správu nad těmito dobytými územími převzalo vojenské uskupení Ober-Ost, v jehož čele stanul německý generál Erich von Ludendorff. Německá generalita začala okamžitě

přeorientoval litvské obyvatele, jako prostředky využívala rekvizice a také slib nezávislosti, což se setkalo u obyvatel s velkým ohlasem, neboť většina začala podporovat Německo v jeho válečném úsilí (Švec 1996: 151–152).

V otázce politické reprezentace se Litevci spoléhali jak na domácí politickou scénu, dále pak na poslance dumy Martynase Yčase, třetí linii reprezentovali emigranti ve Spojených státech amerických, v čele emigrantů stanul Jonas Šliupas. Litva měla zastoupení i v západní Evropě, kde se skupina okolo Juozase Gabryse, sídlící ve švýcarském Lusane, snažila prosazovat myšlenku samostatné Litvy u politiků zastupujících státy Dohody. Důležitým milníkem na cestě k litevské nezávislosti byla II. Litevská konference, která se konala na přelomu února a března v roce 1916 v Bernu, na této konferenci jednotlivé tábory hledaly cesty k úplné nezávislosti, tyto ideje pak deklarovaly na kongresu v Bernu v červnu téhož roku. Otázku litevské nezávislosti začala řešit i vláda v Německu, kde proti sobě stanuly dva tábory. První tábor, zastoupený katolickou stranou Centrum, se rázně stavěl za respektování litevských aspirací, kdežto druhý tábor, jež zastupoval generál von Ludendorff, zastával myšlenku na vytvoření kuronského knížectví a litevského velkoknížectví. Jako panovníka těchto útvarů navrhoval císaře Viléma II., který by zde vládl jako pruský král nebo německý císař, s tím však nesouhlasilo Centrum, které navrhovalo württemberského prince Viléma nebo saského krále. V dubnu roku 1917 byla na schůzi v Bad Kreuznachu anexe Litvy a Kuronska začleněna do německých válečných plánů, k Litvě a Kuronsku pak přibýly další dvě provincie – Livonsko a Estonsko (Tamtéž: 153–154).

První litevský vrcholný orgán, zatím však sloužil pouze jako orgán poradní, vznikl se souhlasem německých okupačních orgánů v létě 1917, skládal se ze 17 zástupců venkova a 4 zástupci z Vilnius. V září tohoto roku se ve Vilnius sešlo 214 zástupců z 33 krajů, aby zde ustanovili první politický orgán – Litevskou národní radu (Lietuvos Taryba). Litevská národní rada měla sloužit jako poradní orgán, to však její zástupci rázně odmítli, Tarybu podporovali i emigranti, ať již z Ruska nebo ze západních zemí (White 1971: 180–181). Předsedou rady se stal profesor filozofie Antanas Smetona, který se na kongresu v Berlíně vyslovil pro obnovení litevského státu v těsném svazku s Německem, v tom ho podpořil i německý kancléř Hertling-Hollweg. Na konci roku 1917, konkrétně 11. 12., vyhlásila Taryba nezávislost Litvy, avšak pod německým patronátem, hlavním městem se měl stát Vilnius. S touto deklarací však nesouhlasilo několik členů

Taryby, kteří na protest proti německému patronátu odstoupili z Taryby. 16. 2. 1918 následovala další deklarace nezávislosti, tentokrát však již bez německého patronátu, hlavním městem zůstával Vilnius, naopak měly být zrušeny veškeré závazky a smlouvy, které Litva uzavřela s ostatními státy. Druhá deklarace nezávislosti vyvolala v Německu negativní reakce, kancléř Hertling-Hollweg byl ochoten uznat litevskou nezávislost, avšak pouze za předpokladu, že Německu zůstane status patrona. Císař Vilém II. souhlasil až poté, co se litevští zástupci zavázali, že budou s Německem v těsném svazku v oblasti dopravní infrastruktury, dále pak budou společně v hospodářské a měnové unii, celý tento akt vyvrcholil 23. 3. 1918, kdy Vilém podepsal dekret o uznání Litvy. Samostatná Litva však zatím byla pouze deklarována, prakticky se nic nezměnilo, Taryba stále měla pouze poradní funkci, navíc Erich von Ludendorff se vyslovil pro návrh, aby Litva byla propojena personální unií s Pruskem, z tohoto důvodu podporovala Taryba kandidaturu württemberského vévody Viléma na litevského vládce. V červenci roku 1918 uznali zástupci Taryby Viléma jako krále Mindaugase II., to však rázně odsoudily německé politické elity a odmítaly Viléma uznat. Mezitím došlo ke změnám i v Německu, kde se kancléřem stal Max Bádenský, pro kterého již Litva nepředstavovala prioritní cíl, jelikož Německo se ocitlo na hraně porážky. Max Bádenský svěřil Tarybě právo sestavit první litevskou vládu, následně slíbil odchod německých vojsk z litevského území a předání politických a rozhodovacích pravomocí z německé administrativy na litevskou, čímž zároveň zamítl kandidaturu vévody Viléma na litevského krále. Dočasná ústava litevského státu byla kodifikována 2. 11. 1918, následně byl jmenován i první vládní kabinet, premiérem se stal Augustinas Voldemaras, prezidentem byl jmenován dosavadní předseda Taryby Antanas Smetona (Dančák 1999: 187–190).

Již během první světové války se profilovaly různé scénáře, jakým státním zřízením bude Litva po nabytí nezávislosti. V prvním případě se měla Litva stát královstvím, v čele s vévodou Vilémem nebo německým císařem Vilémem II., to vše navíc pod patronací Německého císařství. Druhý scénář předpokládal autonomní stát Litva, de iure se však mělo jednat o sovětskou autonomní republiku. Třetí možnost, pro Litevce nejméně přijatelná, představovala kompletní začlenění Litvy k Rusku, naopak čtvrtý scénář představoval pro Litevce nejideálnější variantu – nezávislý národní stát (Švec 2001: 18).

2.2. Litva po Brest-litevském míru

Po uzavření Brest-litevského míru 3. 3. 1918 se sovětské Rusko snažilo postupně prosazovat své mocenské touhy po znovuovládnutí celého Pobaltí. Litva se po nabytí nezávislosti a kodifikaci první ústavy zmítala ve vnitropolitických problémech a postavení celého státního útvaru se zdálo být křehké. Bolševická Rudá armáda podnikla ofenzivu v celém Pobaltí a mezi prosincem 1918 a únorem 1919 východní a severní území Litvy a část Běloruska, hlavní město Vilnius padl z 5. na 6. ledna 1919. Litevská národní rada, kterou nyní zastupoval premiér Mykolas Sleževičius, tak mohla operovat pouze na jihozápadě Litvy a v její centrální části, novým centrem bylo zvoleno město Kaunas, kde se ještě zdržovala německá vojska, která zde pobývala z rozkazu států Dohody, jejich hlavním úkolem bylo zdržovat postup Rudé armády napříč Pobaltím. Na okupovaném území vznikla dočasná sovětská republika v zastoupení Vincase Mickievičiuse a Zigmase Angarietise, jejich vláda ale byla sovětským Ruskem vyhodnocena jako slabá a neschopná, tudíž se jednalo o spojení Litevské sovětské republiky s částí Běloruska, tento nový státní útvar se měl jmenovat Litbel. Litbel byl schválen 20. 2. 1919, od začátku své existence se však musel potýkat s několika závažnými problémy. Slabý průmysl a ekonomika, jakož i fakt, že venkov nebyl nijak výrazně polarizován jako například v Lotyšsku, znesnadňoval bolševikům implementaci jejich mocenských zájmů a cílů. Litevci, díky přítomnosti německých vojáků i zahraničních půjček, mohli začít se sestavováním dobrovolnické armády, která postupně začala nahrazovat německé vojáky. Oddíly pod velením Pavla Bermond-Avala musely postupně vyklidit pozice, v srpnu 1919 je dobrovolnická litevská armáda vytlačila z celého území Litvy, velký podíl na porážce rudoarmějců měly ale i polské oddíly, které v rámci protisovětské ofenzivy útočily na bolševické pozice již od jara téhož roku. Polská armáda obsadila také Vilnius, po jeho obsazení polskými oddíly začala vyjednávání maršála Jozéfa Piłsudského a kaunaskou vládou. Piłsudski podmiňoval vrácení Vilnius uzávřením polsko-litevské federace, na druhé straně se do jednání vložila nacionalistická strana Národní demokracie pod vedením šovinisty Romana Dmowského, která odmítala jakoukoliv svébytnost Litvy (Švec 1999: 169–171).

Sleževičiusova vláda však tento návrh rezolutně zamítla, čímž se propast mezi oběma státy ještě rozšířila. Ani jedna ze stran nebyla schopna najít konsenzus,

Litevci argumentovali tím, že mají nárok na Vilnius z historických a kulturních důvodů, Poláci kontrovali současným etnickým složením hlavního města, kdy ve Vilniusu žilo v roce 1916 téměř 51% polsky mluvícího obyvatelstva. Otázka hlavního města byla předmětem jednání i na mezinárodních konferencích, nicméně Pařížské mírové konference se litevská delegace zúčastnila pouze v roli pozorovatele (Kirby 2014: 44). Situaci se snažil vyřešit belgický ministr zahraničních věcí Paul Hymans, který navrhoval polsko-litevskou federaci, která by byla rozdělena podle vzoru švýcarských kantonů, tento návrh byl ale kvůli odmítavému postoji Polska zamítnut. Mírová smlouva mezi Litvou a Ruskem byla uzavřena v červenci roku 1920, smlouva uznávala litevskou neutralitu i suverenitu, navíc jim přisuzovala plné právo na město Vilnius, část Běloruska s městy Grodno a Lida. Konflikt Ruska s Polskem ale pokračoval, ani jeden ze států nerespektoval Curzonovovu linii z roku 1919, i přes tento přetrvávající konflikt se Poláci rozhodli řešit územní spory s Litvou. Jednání vedla k uzavření smlouvy ze 7. 10. 1920, která přisoudila Vilnius Litevcům a Suwalky Polákům. Józef Piłsudski se však nehodlal s výsledky smlouvy smířit a zinscenoval, pod vedením generála Lucijana Żeligowského, domnělou vzpuru. Oddíly Żeligowského obsadili Vilnius a vyhlásily republiku Střední Litva, takzvanou Republiku Litvy Srodkowej, která trvala až do roku 1922. I přes zásah mezinárodních diplomatů se Vilnius nepodařilo připojit zpět k Litvě a Vilnius tak náležel až do roku 1939 Polsku a Kaunas si držel status dočasného hlavního města. Konflikt s Polskem způsobil také pozdější uznání samostatnosti Litvy od západních států, které tak *de iure* učinily až v roce 1922 (Beresnevičiuté-Nosálová 2006: 135–137, Veselý 2003: 45).

2.3. Litevská meziválečná ekonomika a hospodářství

Předválečná ekonomika Litvy se v zásadě lišila od ostatních pobaltských států, před vypuknutím první světové války byla Litva nepříliš rozvinutou agrární ekonomikou, která se primárně zaměřovala na pokrytí vlastní místní spotřeby, díky svým geografickým podmínkám dominovalo zemědělství a lesnictví. Na území litevských gubernií, přesněji gubernii suvalské, vilenské a kovenské, se vyskytovalo přes 3500 průmyslových závodů, kdy největší podíl závodů připadal na potravinářský, lehký, strojírenský a dřevozpracující průmysl. Ačkoliv měla litevská

ekonomika několik tisíc průmyslových závodů, v otázce velkých podniků značně zaostávala, neboť disponovala pouze šesti velkými podniky, které měly nad 500 zaměstnanců a soustředily se především ve městech Klaipeda, Kaunas a Vilnius (Švec 2001: 188–189).

V předválečném období, kdy byla Litva součástí carského Ruska, se vyvážely především strojírenské výrobky a stroje a také produkty zemědělské výroby, největším odbytištěm pak bylo právě Rusko. Po konfliktu s Polskem a ztrátou vilenské oblasti však ztratila Litva přímé spojení s Ruskem, čímž ztratila i zájem zahraničních investorů a kapitálu, dále pak sloužila jako tranzitní stát mezi západem a východem Evropy. Problémem meziválečné ekonomiky Litvy byla i zastaralost vybavení továren a podniků, další problém představovala inflace nebo chybějící kapitál. Charakteristickými znaky litevské ekonomiky ve 20. letech byly vysoké daně a cla na import, kdy z těchto tarifů získávala litevská vláda až pětinu státního rozpočtu. Přerušení přímých obchodních styků nepředstavovalo pro Litvu takový problém jako pro Estonsko nebo Lotyšsko, k čemuž pomohlo i znovuzískání přístavu Klaipeda v roce 1923, který se stal hlavním místem pro export a také místem, které zaměstnávalo až 14 % zaměstnanců průmyslu. Pro litevskou agrární ekonomiku byla stěžejní i přítomnost německých okupačních vojsk, jelikož Německo patřilo již v předválečném období mezi největší odbytiště litevské domácí produkce. Po skončení první světové války a odchodu německých okupačních vojsk trvaly hospodářské vazby i nadále, ještě na počátku 30. let směřovala polovina litevského exportu do Německa, v případě litevského importu bylo Německo primárním dovozcem, ve 20. letech tvořilo dvě třetiny importu. Výraznými aktéry v oblasti importu byla ještě Velká Británie a Československo, Britové se však výhradně zaměřili na odběr zemědělských produktů (Tamtéž: 190).

Litva se po navázání oficiálních obchodních styků, potvrzených obchodní smlouvou z 24. 7. 1923, stala hlavním odbytištěm československých průmyslových produktů, díky této smlouvě se Československo dostalo na celý baltský trh. Hlavním vývozním artiklem z Litvy do Československa se stal len, který se dovážel bez celních poplatků. Litevská vláda, jež začala budovat vlastní národní armádu, zadala československé vládě zakázku na ušití vojenských uniforem, dále pak měl československý závod A. Haase začít tisknout novou litevskou národní měnu – litas (Řeháček, Švec 1998: 64–67). Problémem litevské ekonomiky byla absence vlastní měny, neboť až do roku 1922 se na litevském území platilo okupační měnou,

takzvanými ostmarkami. V roce 1922 se však začalo platit novou národní měnou – litas, což zapříčinila měnová reforma na podzim téhož roku. Litva potřebovala svoji vlastní měnu, jelikož se po válce nacházela její ekonomika v dezolátním stavu. Státní pokladna byla prázdná, průmysl, který byl už tak na nízké úrovni, byl zcela zruinovaný a bankovní a finanční ústavy díky odchodu ruského kapitálu zaostávaly. I přes tyto překážky se Litva snažila vrátit ekonomiku na předválečnou úroveň, chtěla tak učinit bez výraznější pomoci západních států, což se jí ale nedařilo. Do země neustále proudil britský, německý a také československý kapitál, například Francouzi se snažili zaškoloovat litevské úředníky a vojenské představitele nebo dodávali vojenskou techniku, nicméně i nadále trvala jejich propolská orientace a na litevském území tak přetrvával anglosaský vliv. V pozdějších 20. letech byla ekonomika Litvy založena na státním monopolu, především na dřevo a len, byla zde snaha o přerod z agrární na rurální ekonomiku, těmto pokusům výrazně pomohla reforma v zemědělství. Tato reforma vedla i ke zvýšení litevského exportu napříč pobaltským regionem (Hiden, Salmon 1994: 76–88).

I přes pronikání litevského exportu do ostatních pobaltských regionů a západní Evropy hrálo prim na litevském trhu nadále Německo. Po poválečné stabilizaci a překonání rúrské krize v roce 1923 postupně Německo posilovalo své pozice v Litvě, jakož i v celém Pobaltí. Německá vláda Výmarské republiky uvítala změny na čele litevské vlády v roce 1926, kdy se do čela dostal autoritářský Augustinas Voldemaras, který neskrýval své sympatie pro Německo, díky tomu si Německo udržovalo téměř 70% podíl na litevském importu. Po vypuknutí Velké hospodářské krize v roce 1929 se začaly postupně hroutit pobaltské ekonomiky, avšak ta litevská přečkala hospodářskou krizi bez větších problémů, udržela si aktivní bilanci zahraničního obchodu a národní měna litas prodělala v tomto období značný vzestup. Ke zhoršení litevsko-německých obchodních vztahů došlo v důsledku dohody z Locarna v roce 1925, kdy mohla německá vláda uskutečňovat svoji mocenskou politiku ve východním bloku díky nedefinování východních hranic v rámci rýnského garančního paktu, což zahrnovalo i pobaltský region, zároveň vstoupilo Německo do Společnosti národů. Tento krok měl být vnímán jako posílení poválečného míru v Evropě, avšak Německo i nadále udržovalo obchodní styky se Sovětským svazem, potvrzené smlouvou z října 1925. V roce 1926 navíc uzavřelo Německo se Sovětským svazem smlouvu o neutralitě a přátelství, čímž se dostala Litva společně s Lotyšskem a Estonskem do

horizontální linie zahraniční politiky, což znamenalo najít modus vivendi jak s Německem, tak se Sovětským svazem. Vzájemné vztahy se i nadále ochlazovaly, k čemuž značně přispěl i nástup Adolfa Hitlera k moci, který reagoval na zásahy Litevců na nacistické snahy v Klaipedě tvrdými restrikcemi na litevský import, které trvaly až do roku 1937 (Švec 1999:196–200).

3. Litevský meziválečný autoritarismus

Třetí kapitola se zabývá již samotnými nedemokratickými režimy, nastolenými v Litvě mezi roky 1926-1940. Cílem kapitoly je popsat politickou situaci, která vedla k nastolení nedemokratického režimu v roce 1926, jako i okolnosti, které vedly k pádu režimu Augustinase Voldemarase a nastolení smetonismu pod vedením Antanase Smetony. Popsány jsou i samotné nekrvavé převraty, dále popis samotných nedemokratických režimů v Litvě, důraz je kladen především na jednotlivé etapy obou režimů, dále jejich typické a charakteristické znaky nebo okolnosti a příčiny pádu obou nedemokratických režimů v Litvě. Jsou zde uvedeny i zdroje litevského autoritářského režimu, geopolitická situace nebo anexe Litvy nacistickým Německem, respektive Sovětským svazem. Následně jsou na oba režimy aplikovány teoretické koncepty jednotlivých autorů, konkrétně pak Raymonda Arona, Juana Josého Linze a Wolfganga Merkela.

3.1. Režim Augustinase Voldemarase

Pro další politický vývoj Litvy byl přelomový rok 1926, kdy se v květnu konaly další parlamentní volby. Již před volbami byl v Litvě patrný vzrůstající vliv radikálních politických proudů, především pak klerofašistických, díky předešlým vládám křesťanských demokratů tyto proudy očekávaly ve volbách značné zisky, výsledky však znamenaly pro radikály a klerofašisty značné zklamání (Švec 1996: 187). Ve volbách zvítězila levicová opozice, která tak vystřídala vládu křesťanských demokratů, následně se vytvořila koalice národních socialistů (liaudininkai) společně se sociální demokracií, do čela vlády se postavil Mykolas Sleževičius, následně Seimas zvolil za prezidenta Kazyse Griniuse, přičemž tautininkai získali pouhá tři křesla v Seimas (Kasekamp 2010: 52). Nová levicová vláda začala své funkční období zrušením válečného stavu, političtí vězni byli amnestováni, zrušila cenzuru, v otázce etnických menšin byla v komparaci s předešlou vládou liberálnější, změna nastala i v zahraniční politice, Litva se začala orientovat na Sovětský svaz, s nímž uzavřela smlouvu o neútočení. Nejdůležitějším momentem pak byla implementace takzvaného reformního balíčku, který v praxi znamenal oslabení postavení armády a církve ve společnosti (Misiunas, Vardys 1978: 91–92).

Vláda socialistů a sociálních demokratů se již od počátku svého vládnutí musela vypořádat s několika faktory, které silně oslabovaly její mandát. Litevský lid byl zneklidněn novou zahraniční orientací litevské vlády, litevští občané po nabytí nezávislosti očekávali spíše orientaci směrem na západ. Po amnestování politických vězňů, především z řad komunistů, začala sílit jejich politická aktivita, vzrůstala i jejich popularita, k čemuž přispěly i studentské protesty v září 1926, nespokojenost občanů vnímala i pravice, která participovala na různých protestních akcích. Záhy po implementaci reformního balíčku, který kromě pozic armády a církve ve společnosti obsahoval i pozemkovou reformu, se začala rapidně zhoršovat ekonomická situace Litvy, což významně přispělo ke konfliktům v koalici a ke štěpení uvnitř jednotlivých stran. Díky vnitrostranickým krizím se začala projevovat i opozice a armáda, která opět chtěla mít výsadní postavení ve státní hierarchii, od liaudininkai se v konečné fázi začaly odvracet i politické proudy a strany, které je v květnových volbách podporovaly (Švec 1996: 188).

Vnitropolitická krize vyvrcholila v prosinci 1926, kdy v Litvě proběhl nekrvavý převrat v Kaunasu, vedený armádními špičkami pod velením plukovníka Vladase Skorupskise, podplukovníka Jonase Petruitise a majora Povilase Plechavičiuse, které se zmocnily vlády v noci z 16. na 17. prosince (Tamtéž: 188). Ihned po převzetí moci byli do domácího vězení internováni premiér Mykolas Slezevičius i prezident Kazys Grinius, vláda socialistů a sociální demokracie byla okamžitě rozpuštěna. Odstupující prezident Grinius pověřil sestavením nového kabinetu Augustinase Voldemarase, prezidentem byl následně zvolen Antanas Smetona, oba zastupovali opoziční stranu tautininkų. Smetona byl tedy za absence levicových poslanců zvolen 35 hlasy za nového prezidenta, následovalo zatýkání a internování členů Šlezevičiusovy vlády, dalším krokem Smetony bylo opětovné zavedení tiskové cenzury, kdy byli vyměněni šéfredaktoři několika deníků, Litva tak směřovala k nedemokratickému státnímu zřízení (Heingartner 2009: 75–76).

Litevský autoritářský režim měl několik zdrojů – slabá pozice Litvy v mezinárodních vztazích, neustálé riziko exteritoriální hrozby, konstitucionální a vnitropolitický chaos, mesianistické vize politických předáků nebo vzrůstající xenofobie, nárůst radikalismu a litevský nacionalismus (Hloušek, cepsr.com 2015). Na vzniku nedemokratického režimu měly vliv i externí a interní faktory. Mezi externí faktory lze zařadit kolaps ruského carského impéria, z čehož následně plyne i hrozba sovětizace, která pramení z přítomnosti ruské menšiny v Litvě

(Švankmajer 2000: 48). Druhým významným faktorem je ohrožení od mimo litevských aktérů, především pak ze strany Polska či Německa. Nejvýznamnějším externím faktorem pak byl nástup nedemokratických režimů napříč celou Evropou, Litevci pak hledali inspiraci především u rakouských vůdců, jako byli Kurt von Schusnigg nebo Engelbert Dolfuss (Jedlicka 1966: 128–133, Sweet 1950: 52–58). Z inherentních faktorů přispěla k nastolení nedemokratického režimu simplexní demokratická zkušenost, slabě rozvinutá občanská společnost, radikální proudy ve společnosti a především pak špatná ekonomická a hospodářská situace (Hloušek, cepsr.com 2015, online). Dalším faktorem pak byla negramotnost a špatná vzdělanostní úroveň obyvatel, potažmo celková zaostalost za ostatními státy, a to jak v Pobaltí, tak i v západní Evropě (Diplomatická správa, č. 35/24).

Po úspěšném nekrvavém převratu začal nový premiér Augustinas Voldemaras formovat novou koaliční vládu, největší roli zde hráli tautininkai, kteří utvořili koalici s křesťanskými demokraty, to vše na počátku roku 1927, Voldemaras tak dosáhl svého cíle, neboť tautininkai se stali vládnoucí stranou. Již od počátku jejich vládnutí se však koalice zmítala v krizi, jábkem sváru byla především forma státního zřízení, kdy křesťanští demokraté prosazovali parlamentní formu vlády, kdežto tautininkai byli spíše pro autoritářské státní zřízení, což pramenilo především z Voldemarasových a Smetonových myšlenek. Tautininkai však s touto ideou narazili na odpor koaličního partnera, a tak začali tajně vyjednávat s populistickými uskupeními, kde se snažili vyjednat podporu jejich návrhu na nové státní zřízení (Švec 1996: 189). Veškeré snahy však ukončili samotní Voldemaras se Smetonou, kteří omezili vliv nejradikálnějších tautininků a reálně omezili jejich moc (Payne 1996: 323). Rozpory mezi tautinkai a křesťanskými demokraty, jakož i spory uvnitř tautininkai pak logicky vedly k rozpadu koalice a celkovému rozpuštění parlamentu, k čemuž došlo v dubnu roku 1927 (Kasparavičius 2006: 306–307).

Režim Augustinase Voldemarase se vyznačuje třemi etapami jeho vlády, přičemž každá z nich měla svá specifika. První etapa začala ihned po převratu, tedy 17. 12. 1926, a vyznačovala se snahou Voldemarase upevnit si svou mocenskou pozici, primárním cílem bylo nastolit tuhý autoritativní režim, inspirovaný fašistickým zřízením v Itálii (Mole 2012: 44). Voldemaras se při plnění svých mocenských vizí mohl plně opřít o armádu, která také v prvních několika dnech po nástupu Voldemarase k moci začala s perzekucemi, Voldemaras také zavedl

cenзуru tisku a rozhlasu (Dančák 1999: 195–196). Od počátku vládnutí však litevskou politickou scénou provázely spory mezi premiérem Voldemarasem a prezidentem Smetonou, který byl proti cenзуře i brutálním perzekucím, Voldemaras na jeho kritiku nereaguje, naopak kritizuje Smetonu za jeho přílišnou liknavost, Smetona tak de facto působí jako Voldemaraseva politická loutka (Heingartner 2009: 84–85). První etapa pak končí v lednu 1927, kdy Voldemaras odstavuje nejradikálnější členy tautininkai. Druhá etapa nedemokratického režimu v Litvě přinesla krizi uvnitř vládnoucích tautininkai, která trvala od ledna do dubna roku 1927. Uvnitř tautininkai se vytvořily dva proudy, radikální proud, který usiloval dle požadavků Voldemarase o přitvrzení stávajícího režimu, druhým proudem byli konzervativní nacionalisté, kteří se snažili o zachování parlamentního státního zřízení. Spor se týkal i zahraniční politiky Litvy, kdy premiér Voldemaras usiloval o bližší kooperaci se západními státy, především pak s Německem, oproti tomu prezident Smetona je radikály obviněn z navázání vztahů s Polskem, což radikálové i občanská společnost odsuzují, neboť mají ještě čerstvé vzpomínky na konflikt s Polskem, Smetonovy postoje k Polsku kritizuje i Sovětský svaz z Moskvy. Vnitrostranickou krizi pak ukončilo „vítězství“ radikálního křídla tautininků, což mělo za následek nastolení tvrdého režimu pod vedením Voldemarase, prvním gratulantem byla Itálie, ve které se Voldemaras inspiroval. Následně byl v dubnu rozpuštěn Seimas a Voldemaras se Smetonou vládnou pomocí dekretů (Blum 2008: 10). Třetí etapa započala v květnu 1927, kdy již fakticky neexistoval Seimas a Voldemaras tak disponoval neomezenou mocí, kterou mu právně zaručovala nová autoritativní ústava, která byla naoktrojována v květnu 1928, avšak tato ústava deformovala politický systém a legislativní složka moci byla atrofována. Voldemaras se následně stává mocenským hegemoneм, jeho systém se stává personalizovanou diktaturou (Thomson 2014: 158). Na obranu proti možným odpůrcům zřídil Voldemaras v roce 1928 paramilitantní oddíly, známé jako Geležinis Vilkas, tyto oddíly čerpaly inspiraci z fašistických oddílů v Itálii a vyznačovaly se brutálními represemi vůči odpůrcům režimu (Balkelis 2007: 471). Tyto represe, společně s nejasnou zahraniční orientací, však měly za následek silnou nespokojenost s režimem Augustinase Voldemarase, což charakterizoval neustálý nárůst jeho politických i nepolitických odpůrců. Ačkoliv byl Antanas Smetona spíše pasivní a umírněný, i on si uvědomoval Voldemarasův reálný vliv a snažil se o jeho sesazení. V roce 1929 Smetona zinscenoval plán, který měl vést

k sesazení Voldemarase. Obrátil se s žádostí o podporu na tautininky, do svého plánu zahrnul i armádní složky, s jejichž pomocí chtěl sesadit Voldemarase, zatímco bude na zasedání Společnosti národů v Ženevě, které se mělo odehrávat v září 1929 (van Ginneken 2006: 196). V září 1929 pak skutečně došlo k puči, který uskutečnily liberální armádní frakce, následně byla rozpuštěna organizace Geležinis Vilkas a na premiérské křeslo byl dosazen Juozas Tūbelius (Hiden, Simon 1994: 54-56).

Příčin, proč padl Voldemarasův nedemokratický režim, bylo hned několik. Primárním faktorem bylo absolutní podcenění vlivu Anatanase Smetony, který sice působil na pohled liknavě a pasivně, reálně však neustále oplýval vlivem uvnitř tautininkai, zde se odrazilo jeho charisma a rétorické schopnosti. S tím souvisí i problém s nově naoktrojovanou soustavou z roku 1928, kdy Voldemaras ústavně ukotvil institut prezidenta, ten měl však spíše ceremoniální pravomoci, nedisponoval prakticky žádnými výkonnými pravomocemi (Misiunas, Vardys 1978: 94). Voldemaras byl neúspěšný i v otázce zahraniční politiky a mezinárodních vztahů, kdy se sice snažil o západní kurz litevské zahraniční politiky, nepodařilo se mu však vyjednat žádné významnější smlouvy se západními státy, naopak zde neustále visela hrozba konfliktu s Polskem (Švec 1996: 187–188). Posledním významným faktorem byly fašisoidní tendence režimu, vyhrocený nacionalismus a také vznik Geležinis Vilkas a dalších menších paramilitantních uskupení (Hiden, Simon 1994: 55–56, Misiunas, Vardys 1978: 95–105).

S nástupem Augustinase Voldemarase k moci tak vznikl zcela nový, originální typ autoritářského režimu, který měl několik atypických znaků. Voldemarasovský autoritářský režim lze charakterizovat jako personalizovanou formu diktatury takzvaného kancelářského typu (Berend 1998: 196). Dalším typickým znakem tohoto režimu byla permanentní snaha Voldemarase odstranit reálný vliv Antanase Smetony, toho času prezidenta Litvy, od politického dění a tím tak maximálně eliminovat intra-exekutivní konflikt. Voldemaras usiloval o korporativistický model uspořádání společnosti v kombinaci s byrokraticko-militaristickým typem nedemokratického režimu, který čerpal inspiraci ve fašistické Itálii (Blum 2008: 10). Voldemaras pak od počátku svého nástupu k moci usiloval o marginalizování pozice Seimas (Misiunas, Vardys 1978: 103–105, Švec 2001: 221). Dle typologie autorů, kteří se zabývají nedemokratickými režimy, je Voldemarasův nedemokratický režim *sui generis*, tedy jedinečný svého druhu.

Podle Raymonda Arona a jeho typologie by se jednalo o režim autoritativně-konzervativní, který se vymezuje především proti pluralitě stran, což Voldemaras demonstroval rozpuštěním parlamentu a de facto žádnou politickou soutěží (Aron 1993: 125–133). Dle typologie Juana Josého Linze by se jednalo o byrokraticko-militaristický typ autoritativního režimu (osa limitovaného pluralismu), s dominancí armádních složek u moci, Voldemaras navíc notně využíval k prosazování svých mocenských cílů i paramilitantní jednotky, jako například Geležinis Vilkas. Voldemarasův režim lze označit i jako diktaturu personalizovaného typu. V ose mentality a ideologie pak režim vykazoval značně fašisoidní tendence, v ose politické participace usiloval Voldemaras o absolutní depolitizaci (Linz 2000: 184–202). Merkelovo řazení by pak Voldemarasův nedemokratický režim řadilo do militaristických typů režimů, v první fázi Voldemarasovy vlády navíc s výraznými fašisoidními prvky, jednalo se o fašisoidní personalizovanou Führerdiktatur (Merkel 1999: 38).

3.2. Režim Antanase Smetony

Po svržení režimu Augustinase Voldemarase se moci chopil dosavadní prezident Antanas Smetona, který se snažil vnést pořádek do konstitucionálního a politického chaosu v Litvě. Konsolidace chtěl dosáhnout skrze omezení pozice armády, vládnout pak chtěl unilaterálně pomocí prezidentských dekretů, s nimiž měl zkušenosti již z předešlého režimu (Švec 2001: 221). V první etapě svého vládnutí se musel Smetonův režim, zvaný smetonismus, vypořádat s několika závažnými problémy. V době, kdy se dostal Smetona k moci, ve světě kulminovala velká hospodářská krize, která měla pro litevskou ekonomiku katastrofální následky, neboť již před vypuknutím hospodářské krize se litevská ekonomika a hospodářství zmítalo v krizi (North 2015: 256–258). Litva také měla složité geopolitické postavení, kdy se ocitla mezi mlýnskými kameny, na jedné straně zájmy západních velmocí, na druhé straně Sovětský svaz. Smetona pokračoval rázným způsobem i v otázce nacionalismu, jehož vyhrocené formy se snažil eliminovat, dále se snažil o odstranění pozůstatků režimu Augustinase Voldemarase, důsledně se ohrazoval i proti fašisoidním tendencím. V zahraniční politice pro něj byly primární vztahy s Polskem, Estonskem a Lotyšskem, přičemž

největší úsilí Smetona vyvíjel při snaze racionalizovat vztahy s Polskem (Švec 1996: 190).

Smetona zmírnil cenzuru, zavedl limitovaný pluralismus, nicméně nedemokratická forma vládnutí zůstala zachována. Pro smetonismus byl důležitý rok 1933, kdy se v prosinci konal výroční sjezd tautininkai, o němž se Smetona politicky opíral. Na sjezdu byl přijat vůdcovský princip, následně byl Smetona prohlášen „otcem vlasti“ a „lídrem národa“. Politická elita tautininkai také stanovila hlavní programové priority. První prioritou byl z hlediska ideologie důsledný antikomunismus, tautininkové však zásadně odmítali nacistické tendence či doktrínu nacismu. Druhým bodem pak byla takzvaná litevská cesta, která byla založena na respektování litevských tradic, litevském nacionalismu a mesianismu, kdy se Smetona pasoval do role spasitele litevského národa (Crampton 2002: 102). Tautininkai se také vymezili vůči demokratické formě vládnutí, kdy kritizovali parlamentní formu vlády, které podle nich nebylo schopné zastupovat lid a řešit problémy řadových obyvatel Litvy. Posledním zásadním bodem pak bylo budování korporativistické formy vlády (Blinkhorn 2014: 83–84). Smetonismus měl další mocenskou oporu v armádních složkách, armáda toužila po ještě větším podílu na politické moci, než tomu bylo doposud. Armádní činitelé se také v červnu v roce 1934 podíleli na neúspěšném puči, který zorganizoval náčelník generálního štábu litevské armády, generál Petras Kubiliunas, puče se účastnili i přívrženci svrhnutého Augustinase Voldemarase, leč puč nakonec vláda překazila. Voldemarasovi přívrženci však na politické scéně působili i nadále jako opoziční politici, jejich představy se však značně rozcházely s realitou. Smetona, jako vysokoškolský profesor, působil spíše jako filosof, kdežto „voldemarasovci“ toužili po charismatickém vůdci a fašistickém státě, dále požadovali ostrou protipolskou politiku a politickému sblížení s Německem, oproti tomu smetonismus ostře odsuzoval nacistickou rasovou ideologii. Dále pak byl smetonismus založen na konzervativní ideologii, vycházel z tradicionalismu a patrimonialismu. Církev a náboženství mělo hrát v novém režimu důležitou roli. Zahraniční politika měla být ostře protiruská a protipolská (Blamires, Jackson 2006: 391–392). Opozice působila na litevské scéně legálně až do roku 1935, jejich vliv na politické změny byl nicméně nulový, jejich možnost zasáhnout do chodu státu prakticky neexistovala, ještě téhož roku pak Smetona politické strany zakázal úplně (Crampton 2002: 102). Opozice vydávala i vlastní tisk, například Lietuvos žilos,

který vydávali liaudinkai, dále pak křesťanskodemokratické listy jako byl Rytas nebo později Amžius. Vyvíjely se i vztahy mezi vládou a církví, která měla ve společnosti stále značný vliv, vzájemné vztahy upravoval konkordát uzavřený 27. 9. 1927. I přes uzavření konkordátu se vztahy mezi církví a vládou vyostřovaly, Smetona chtěl mít plnou kontrolu nad církevními organizacemi, to však nehodlal připustit Vatikán, celý konflikt vyústil ve vyhoštění papežského nuncia Bartolonia z litevského území. Sítil i tlak opozice, v roce 1935 probíhaly po celé Litvě rolnické nepokoje, po vyhoštění papežského nuncia se vyhrotily i vztahy mezi státem a církví, které v tu dobu byly takřka na bodu mrazu (Švec 1996: 191).

Labutí písní smetonismu byla nová ústava z roku 1938, která explicitně posílila postavení prezidenta v ústavním a politickém systému litevské republiky, Seimas byl rozpuštěný a úloha politických stran byla marginalizována, čímž se Smetona stal mocenským hegemonem a byl prakticky neodvolatelný. I přes ústavní posílení byl rok 1938 pro smetonismus klíčový, došlo k eskalaci polsko-litevských vztahů v důsledku incidentu v Troniki, kde v březnu zastřelil litevský občan Justas Lukoševičius polského občana Stanislawu Serafina, na což urychleně reagovala polská vláda, která 13. 3. 1938 vydala prohlášení, ve kterém žádala Litvu o okamžité navázání diplomatických vztahů a vyřešení celého incidentu. Polská vláda opět zasedla k jednacímu stolu o tři dny později, kde maršál Jozef Beck vydal oficiální nótu, kterou prostřednictvím polského velvyslance v estonském Talinu předal litevské vládě, nóta ukládala litevské vládě ultimátum, a sice nařízení, aby byly navázány bilaterální vztahy během 48 hodin. Polské ultimátum dále obsahovalo následující položky: Navázání standardních diplomatických vztahů, železniční a telegrafické spojení, uznání, že Vilnius není hlavní město Litvy, respektování a ochrana práv polské menšiny na území Litvy, zavedení celních poplatků a konečně vyřešení incidentu v Troniki. Smetona se ocitl pod tlakem nejen polských, ale i vlastních diplomatů, nakonec s ultimátem souhlasil, hlavní podíl na tom měli Stasys Lozoraitis a Statys Raškis, Polsko následně, 20. 3. 1938, odvolalo stav pohotovosti (Švec 2001: 268–270).

Druhá etapa smetonismu se datuje od jara 1938 (po incidentu s Polskem), a v literatuře je označována jako soumrak smetonismu. Režim Antanase Smetony se ocitl v hluboké krizi, dochází k postupné liberalizaci, což Smetona velice těžce akceptuje. V listopadu 1938 je Smetona nepřímou volbou opět zvolen prezidentem, na druhou stranu je Smetona nucen zrušit válečný stav, který trval bez přestávky již

od roku 1926. Smetonův režim je také nucen vypořádat se sílícími velmocenskými tendencemi nacistického Německa. V prosinci 1938 vítězí v komunálních volbách v Klaipedě německy orientovaná strana Ericha Neumanna, v březnu 1939 pak následuje německé ultimátum litevské vládě (Švec 2001: 223). Ještě v březnu téhož roku je litevská vláda nucena odstoupit Německu jediný přístav Klaipedu, 23. 3. 1939 je pak v Berlíně podepsána smlouva mezi Joachimem von Ribbentropem a Juozasem Urbšyse o definitivním odstoupení přístavu německé Třetí říši, jedná se tak o poslední Hitlerovu akvizici před začátkem druhé světové války. V důsledku této smlouvy je pak Antanas Smetona nucen jmenovat novou koaliční vládu národní akce pod vedením generála Jonase Černiuse, koalice sestávala z liaudininkai, křesťanských demokratů a lidovců, kteří byli většinově zastoupeni příznivci Augustinase Voldemarase (Kirby 2014: 56–57).

V říjnu roku 1939 rozmístila sovětská armáda na litevském území několik divizí, celkový počet vojáků byl 20 000, čímž demonstroval Sovětský svaz rozdělení Evropy dle paktu Molotov-Ribbentrop, k paktu byl v září přidán dodatek týkající se Litvy, který potvrdil vágní a nejasné definice litevské neutrality (Bojtár 1994: 49–62, O'Connor 2003: 110). V červnu pak byla Litva anektována a následoval převrat a vznik takzvané lidové vlády, Antanas Smetona emigroval do USA, v červenci následovaly zmanipulované volby do lidového Seimas, účast byla 95 %, přičemž komunističtí zástupci obdrželi 99, 19 % hlasů. Litva tak na 50 let zmizela z politické mapy Evropy a stala se součástí Svazu sovětských socialistických republik (Švec 1996: 229–235).

Režim Antanase Smetony byl rovněž specifický. Dle Aronovy typologie lze smetonismus zařadit do kategorie autoritativně-konzervativních nedemokratických režimů, Smetona také rozpustil parlament a vládl pomocí prezidentských dekretů jako mocenský hegemon, navíc nepřipouštěl pluralitu stran (Aron 1993: 125-133). Osu limitovaného pluralismu podle Juana Josého Linze lze v první fázi smetonismu charakterizovat jako byrokraticko-miliaristický typ autoritativního režimu, druhou etapu smetonismu řadíme do kvaziorganicko-etatistického typu autoritativních režimů, základem je litevská cesta. Litevská cesta je typická silným odporem k ideologizaci politiky, dále se pak vyznačuje silným nacionalismem a mesianismem, konzervativním pojetím politiky a silnou rolí náboženství a církve ve státě. Posledním bodem je pak nedůvěra vůči sousedním státům. V ose politické participace se smetonismus vyznačoval úplnou depolitizací společnosti. Poslední

osa, osa mentality a ideologie je totožná s programem litevské cesty, kdy smetonismus usiluje o úplnou odideologizaci politiky a režimu (Linz 2000: 184–232). Podle Merkelovy typologie spadá smetonismus do modernizačních typů autoritativních režimů, především pak v první fázi, kdy se Smetona snažil v době velké hospodářské krize vzkřísit litevskou preindustriální ekonomiku a hospodářství. Příčinou nástupu Smetony k moci byla fragmentace tradičních autorit, následně se pak Smetona snažil zemi modernizovat (Merkel 1999: 42).

4. Porovnání režimu Augustinase Voldemarase a Antanase Smetony

Poslední kapitola bakalářské práce si dává za cíl porovnání nedemokratických režimů v Litvě pod vedením Augustinase Voldemarase, respektive Antanase Smetony v letech 1926-1940. Cílem kapitoly je popsat a charakterizovat společné, ale především rozdílné znaky, obou režimů a vůdců, které převládají. Kapitola se nezabývá jen porovnáním samotných režimů, prostor je věnován i osobnostním rysům a charakterovým vlastnostem Voldemarase a Smetony, popsány jsou i jejich postoje během první světové války nebo těsně po skončení první světové války, kdy nic nesměřovalo ke vzniku nedemokratického režimu v Litvě. V kapitole je zmíněno několik kritérií, která určovala směr jednotlivých režimů, a které se většinou lišila. Mezi ona kritéria se řadí především ideologie, vnitropolitické postoje vůči parlamentu a vládě obecně, mezinárodní orientace a zahraniční politika, geopolitická situace ve světě, konflikty napříč společenským spektrem, spory v osobní rovině nebo příčiny pádu obou režimů. Následně autor bakalářské práce porovnává i jednotlivé typologie a klasifikace Raymonda Arona, Juana Josého Linze a Wolfganga Merkela. Kapitola o porovnání jednotlivých nedemokratických režimů v Litvě byla zařazena z následujícího důvodu, a sice, že pomocí porovnání jednotlivých etap nedemokratických režimů v Litvě lze nejlépe charakterizovat a popsat projevy a formy politického, ústavního a společenského vývoje v Litvě.

4.1. Porovnání nedemokratických režimů v Litvě

Pro pochopení nedemokratických režimů jsou důležité i osobnosti jednotlivých vůdců režimu, tedy Augustinase Voldemarase, respektive Antanase Smetony. Augustinas Voldemaras se narodil v roce 1883 v Dysně, v oblasti Ignalina a studia absolvoval v Petrohradě, konkrétně obor historie a filosofie, kde získal v roce 1910 titul. Již v tomto období se začíná Voldemaras podílet na aktivním politickém dění, byl zastáncem nezávislého litevského státu, byl členem několika studentských skupin a jeho snahy korunoval rok 1917, kdy byl zvolen jako zástupce mimosvětských států v Kyjevě (Vaičikonis, lituanus.org 2015, online).

Antanas Smetona měl v mládí podobný osud, narodil se v roce 1874, studia absolvoval také v Petrohradě v oborech filosofie a filologie, podobně jako Voldemaras usiloval o samostatnou Litvu, jeho politická aktivita spočívala především v národních hnutích, Smetona byl stejně jako Voldemaras aktivní i během první světové války, kdy se stal předsedou Litevské rady (Lietuvos Taryba), což byl nově vzniklý orgán. Taryba formovala politické osudy obou aktérů i nadále, Voldemaras byl Tarybou v listopadu 1918 pověřen sestavením prvního nezávislého vládního kabinetu, kde měl sám zastávat pozici litevského premiéra, k čemuž došlo 5. 11. 1918, Smetona v tu dobu působí jako předseda Prezídia Litevské národní rady, což byl hlavní legislativní i exekutivní orgán, z této pozice následně podepsal Smetona i vyhlášení nezávislosti Litvy, navíc Prezídium plní i úlohu kolektivní hlavy státu. Prezídium však od počátku neplní svoji funkci, je silně nefunkční a je zrušeno, Smetona je však z pozice předsedy Prezídia v dubnu 1919 zvolen prvním litevským prezidentem (Sužiedelis 2011: 13–14). Již v následujícím roce byl však Smetona vystřídán Aleksandrasem Stulginskisem, Voldemaras opustil premiérské křeslo již v roce 1918, kdy byl vystřídán Mykolasem Sleževičiusem z liaudininkai. V období od roku 1920 byl Voldemaras politicky pasivní, nijak se neangažoval v konfliktu s Polskem, kdežto Antanas Smetona vyvinul značnou aktivitu, především v tisku, kde publikoval v deníku Vajras článek „*Toto nepotřebujeme*“, kde ostře kritizoval litevsko-polský konflikt a apeloval na co nejrychlejší ukončení konfliktu (Diplomatická správa, č. 32/24).

Dalším společným znakem pak je členství Voldemarase i Smetony v politické straně progresistů – Pažanga (Senn 1962: 500). Antanas Smetona byl jedním ze zakladatelů strany a několik let byl i jejím předsedou, Augustinas Voldemaras pak působil jak řadový člen strany. Změna nastala v roce 1923, kdy podala demisi vláda premiéra Galvanauskase, o rok později se sjednocují pravicové subjekty do Litevské nacionalistické unie – tautininkai, tautininky pak vede Smetona do voleb 1926 jako předseda strany. Strana však ve volbách zaznamenává neúspěch, kdy její členové obsazují pouhá tři křesla v Seimas, nicméně i přes tento dílčí neúspěch působí tautininkai jako pomyslný jazýček na vahách, kdy jejich opoziční hlasy mohly zvrátit některá vládní rozhodnutí (Plakans 2011: 325).

Rozhodující pro vztah Voldemarase se Smetonou znamenal nekrvavý převrat v prosinci 1926, kdy se stal Voldemaras premiérem, respektive rok 1929, kdy byl Voldemaras sesazen a vládcem Litvy se stal Smetona. Jejich

nedemokratické režimy vykazovaly mnohé společné, jakož i rozdílné znaky, přičemž převažovaly především znaky rozdílné. První problém se ukázal již v roce 1926, kdy se dostal Voldemaras do premiérského křesla a Smetona se stal prezidentem. Oba dva politici byli velmi respektovanými osobnostmi v Litvě, kdy především Smetona těžil ze své bohaté pedagogické kariéry, od roku 1923 vyučoval na univerzitě v Litvě a lid si ho pamatoval i jako člena skupiny, která podepisovala deklaraci nezávislosti. Voldemaras i Smetona tedy byli velmi silné osobnosti, se sklony k narcismu a mesianismu (Misiunas, Vardys 1978: 68–77). Dalším společným znakem pak byla snaha o budování korporativistického modelu státu, nicméně i v tomto ohledu se smetonismus vymykal, neboť Smetona se snažil o vybudování kvazi korporativistického modelu státu, kde se mělo rozhodovat unilaterálně. Oba režimy pak spojovaly mocenské touhy Voldemarase, respektive Smetony, kdy se oba snažily o maximální kontrolu veškerého dění ve státě, čehož Voldemaras dosáhl v roce 1928, kdy novou ústavou absolutně deformoval politický systém, k zajištění kontroly pak vytvořil paramilitantní uskupení Geležinis Vilkas, oproti tomu Smetona si dodatky k ústavě explicitně posílil své vlastní prezidentské postavení. K postavení hegemonů pak oběma vůdcům přispěla i marginalizace Seimas, který Smetona rozpustil, ve státě tak de facto, i přes například Smetonovu deklaraci limitovaného pluralismu, fungovala pouze jediná vládní strana, a tou byla Litevská nacionalistická unie (tautininkai), dále jim pak k hegemonickému postavení pomohly i dekrety, pomocí kterých vládl zpočátku Voldemaras, ihned po svém nástupu pak pomocí dekretů vládl i Smetona, který argumentoval potřebou zkonsolidovat situaci a ukončit vnitropolitický chaos v zemi (Johansen, Norgaard 1999: 43-44). Podobnost lze najít i v zahraniční politice, kdy se oba vůdci snažili orientovat směrem na Západ, což vycházelo ze smetonovské antiruské a antipolské politiky, Voldemaras se snažil rovněž spolupracovat primárně se západními zeměmi, především s Německem (Senn 2007: 29–32, Lane et al. 2013: 25–26).

Oba režimy vykazovaly mnoho rozdílných znaků, ať se jednalo o ideologii, dobu, ve které se vůdci dostali k moci nebo například jejich postoje k cenzuře a perzekucím či jejich vzájemný vztah. Doktrína režimu Augustinase Voldemarase vycházela především z fašistické doktríny Benita Mussoliniho, jejíž prvky uplatňoval Voldemaras během svého vládnutí, celkově vzato byl voldemarasovský režim ideologicky zaměřený. Oproti tomu smetonismus byl silně antiideologicky zaměřený, režim sice vycházel z doktríny důsledného antikomunismu,

tradicionalismu, patrimonialismu, důraz kladl i na roli náboženství a církve ve státě, o žádnou oficiální ideologii se však v případě smetonismu nejednalo. Od nástupu Augustinase Voldemarase k moci se také vyostřily jejich vzájemné vztahy, kdy se Voldemaras snažil v co největší možné míře omezit Smetonův reálný vliv na politické dění v Litvě. Smetona kontroval neustálou kritikou Voldemarasových rozhodnutí, přičemž i na tuto Smetonovu kritiku Voldemaras reagoval, nazýval Smetonu příliš měkkým politikem a vinil ho z pasivity (Lane 2014: 26). Oproti smetonismu byl Voldemarasův režim mnohem tvrdší, byla zavedena maximální cenzura a po státě probíhaly brutální perzekuce, kdežto Smetona ihned po svém nástupu cenzuru značně zmírnil, omezil i perzekuce (Hlavičková et al. 2003: 88). Rozdílné bylo i postavení obou vůdců ve straně tautininkai, kdy se postupem času začala strana vnitřně štěpit, přičemž voldemarasovské křídlo nakonec dosáhne svých cílů, jedná se však o krátkodobé vítězství Voldemarase, jelikož Smetona disponoval mnohem větším reálným vlivem a nakonec se mu díky této skutečnosti daří odstavit od moci nejradikálnější členy tautininaki, takzvané voldemarininkai (Van Voren 2011: 65). K dosažení svých mocenských plánů a vizí pak užíval Voldemaras a Smetona zcela jiných prostředků. Voldemaras se uchýlil k vytváření paramilitantních oddílů, jako například Geležinis Vilkas, Smetona se snažil posílit svůj reálný vliv změnami v ústavě a k vytváření oddílů podobných Geležinis Vilkas se neuchýlil (Hale 2011: 123-125). Rozdílný pak byl i postoj obou vůdců k postavení armády ve státě, oba sice přikládali armádě vysokou důležitost, Voldemaras si však nepřipouštěl, že by jej armáda zradila, oproti tomu Smetona se těšil díky své pověsti velké náklonnosti armádních složek, s jejichž liberálními složkami následně zinscenoval armádní puč proti Voldemarasovi, zatímco byl na zasedání Společnosti národů v Ženevě. Oproti Voldemarasovi měl Smetona již od roku 1926 klientelistické tendence, kdy do Voldemarasovy vlády dosadil svého švagra Juozase Tubeliuse, který se po nástupu smetonismu stal novým premiérem Litvy po odstaveném Voldemarasovi (Kasekamp 2010: 56). Rozdílovým faktorem mezi oběma režimy byla i doba, ve které se vůdci chopili moci. Augustinas Voldemaras dokonale využil vnitropolitického chaosu, kdy se levicová vláda sociálních demokratů a liaudininkai po květnových volbách v roce 1926 nedokázala vypořádat s momentální situací Litvy, strádala ekonomika i hospodářství, navíc v mezinárodních vztazích nastal po Versailleské konferenci relativní klid, ustal konflikt s Polskem a Litvě tak nehrozilo bezprostřední vnější nebezpečí od okolních

států. Smetonismus se již od počátků potýkal s několika problémy, které vzešly z aktuálního mezinárodního dění. V roce 1929 došlo ke krachu na burze a propukla Velká hospodářská krize, která devastovala již tak dostatečně křehké litevské hospodářství a ekonomiku. Oproti voldemarasovskému režimu musel smetonismus akceptovat i nemalé geopolitické změny v Evropě, kdy se začala v plné míře uplatňovat německá nacistická expanzivní politika, dalším významným hráčem na poli mezinárodních vztahů, který mohl reálně ohrožovat litevskou stabilitu, byl Sovětský svaz, geopolitická situace se následně projevila v rámci paktu Molotov-Ribbentrop, včetně jeho dodatků ohledně pobaltských států (Galbreath et al. 2008: 23–25). Voldemaras měl oproti Smetonovi další výhodu, že Litva měla pouze simplexní zkušenost s demokracií, navíc v době nástupu Voldemarase k moci nebyly nacionalistické tendence tak silné, toho využil Voldemaras a začal aplikovat fašisoidní prvky, ze kterých pak vzešel vyhrocený nacionalismus. Antanas Smetona se pak následně musel vypořádat s radikálními proudy ve společnosti, primární snahou bylo odstranit vzrůstající nacionalismus, bojovat proti fašisaci společnosti a vymýtit zbytky voldemarasovského režimu, zároveň se pak v rámci takzvané litevské cesty vymezit proti demokracii a parlamentní formě vlády (Lane 2014: 25).

Při komparaci příčin pádu obou režimů lze najít jeden společný znak, a sice neúspěchy na mezinárodní scéně, kdy Voldemaras za dobu svého vládnutí neustále vyostřoval vztahy s Polskem a absolutně nezvládal navázat jakékoliv bilaterální spojení mezi Litvou a Polskem. Smetona měl rovněž diplomatické rozepře s Polskem, kdy incident v Troniki pošramotil litevské mezinárodní renomé a Litva se ocitla na pokraji další války s Polskem. Rozdílových faktorů pak bylo několik. Voldemarasovský režim padl především kvůli fašisoidním tendencím režimu, kterému nahrávala i tehdejší doba, kdy se do popředí dostává fašistická Itálie s Benitem Mussolinim, naopak smetonismus se musel potýkat se silnými liberalizačními tendencemi, které paralyzovaly Smetonův nedemokratický režim. Oběma vůdcům se nevyhýbaly ani spory s jednotlivými skupinami napříč společenským spektrem, Voldemaras se však primárně soustředil na osobní konflikt s prezidentem Smetonou, při kterém se projevovaly jeho narcistické a mesianistické sklony, kdy se snažil co nejvíce omezit Smetonův reálný vliv a naopak mohutně posílit své vlastní postavení hegemonu ve státě, to ale mělo nakonec opačný účinek, Smetona oplýval mnohem větším reálným vlivem, než si Voldemaras uvědomoval a připouštěl, což následně vedlo i k jeho pádu. Smetona, který přikládal náboženství

a církvi obecně velkou váhu, se v pozdějších letech nevyhnul ostrým sporům, ať již s domácí církví nebo přímo s Vatikánem, následné vyhoštění papežského nuncia pak vedlo pouze ke kritice ze strany Vatikánu i dalších západních států (Felder, Weindling 2013: 217–220). Jak již bylo uvedeno výše, k podpoře svého vládnutí využíval Voldemaras paramilitantní oddíly, které prováděly perzekuce, což se neseťkalo s pozitivním ohlasem u obyvatelstva, a právě i brutalita a neoblíbenost vedly k pozdějšímu pádu Voldemarase, jelikož i armádní představitelé nekvitovali tyto oddíly a ihned po nástupu Smetony byly oddíly rozpuštěny, díky těmto negativním zkušenostem pak Smetona, z obavy o pád svého režimu, nikdy žádné podobné oddíly nezaložil. Voldemarasův režim pak padl i díky vyhocenému nacionalismu, právě nárůst radikálních proudů ve společnosti urychlil jeho pád, smetonismus se ve své druhé etapě musel potýkat nikoliv s vyhoceným nacionalismem, ale s novým fenoménem, který se rozmohl po Evropě – nacistickými stranami. Právě podcenění nacistického potenciálu přispělo k pádu smetonismu, kdy vítězství Ericha Neumanna předznamenalo odstoupení Klaipedy Třetí říši, následované paktem Molotov-Ribbentrop, nakonec pak došlo k anexi Litvy v roce 1940, čímž skončilo období nedemokratických vlád, které trvalo od roku 1926, avšak Litva zmizela na více než 50 let z politické mapy světa (Liekis 2010: 335–339).

Nedemokratické režimy se zásadně liší i v rámci typologie jednotlivých politologů. Oba režimy byly značně improvizované, a z hlediska klasických teorií Juana Josého Linze nebo Wolfganga Merkela je obtížné je zařadit, jelikož oba režimy byly *sui generis*. Dle typologie Raymonda Arona by oba nedemokratické litevské režimy spadaly do kategorie autoritativně-konzervativních typů režimů. Voldemarasovský režim vykazoval prvky tohoto typu režimu v otázce pluralismu, který prakticky neexistoval, chyběla politická a stranická soutěž, Voldemaras pak vládl pomocí dekretů a jedinou relevantní stranou byli tautininkai. Charakteristické je pro tento režim i posilňování pozice vůdce a celkové přitvrzení režimu pomocí perzekucí a represí. I přes tyto faktory se však voldemarasovský nedemokratický režim řídil platnou ústavou, která zároveň sloužila jako možná redukce či brzda mocenským touhám režimu, ztělesněným Augustinasem Voldemarasem. Velice podobně fungoval i Smetonův režim, rovněž Smetona vládl pomocí prezidentských dekretů, ovšem ve srovnání s Voldemarasem působil radikálněji v ohledu formy vlády, kdy striktně odmítal parlamentní formu vlády, jakož i demokracii obecně,

z čehož pramenila jeho snaha o vytvoření vlastní hybridní formy vlády. Smetona také vyvíjel snahu o explicitní posílení svých pravomocí, požadoval autonomii církve, silnou roli ve státě mělo hrát náboženství obecně. Oba režimy se poté přikláněly k úplné depolitizaci společnosti. Koncept Raymonda Arona je však z metodologického hlediska nevhodný, neboť nezahrnuje některé důležité aspekty, jako například ideologii, navíc při aplikaci Aronovy teorie je diskutabilní otázka všemocnosti vůdců, kdy měl Voldemaras i Smetona nastavené ústavou své hranice a mantinely, i přesto však oba vládli jako mocnější hegemoni a de facto disponovali veškerou mocí ve státě (Aron 1993: 128–129).

Linzova typologie řadí oba režimy do kategorie byrokraticko-militaristických typů režimů, kdy do smetonismu pronikají i prvky kvazi organicko-etatistického typu. Voldemarasovský režim se vyznačoval dominancí armádních či vojenských složek u moci (Geležinis Vilkas), Voldemaras se snažil o vládnutí bez politických stran, zájmy měly být prosazovány přes tautininkai, kteří dominovali politické scéně, tím prakticky neexistovala politická soutěž, celkově to poté vedlo k všeobecné skepsi, která zapříčinila takřka nulovou občanskou participaci. V komparaci se smetonismem však voldemarasovský režim fungoval na základě fašistické ideologie, což je pro tento typ režimu atypické, neboť se všeobecně počítá s tím, že režim bude fungovat bez předem definované ideologie (Linz 2000: 184–202). Smetonismus při svém vzniku a po celou dobu první fáze vykazoval prvky byrokraticko-militaristického typu režimu, taktéž se opíral o armádu, která Smetonovi pomohla dostat se k moci, nicméně po převratu se Smetona snaží roli armády a jejích složek omezit, i přesto jsou zde snahy o ovládnutí státu skrze církve nebo armádu. Organicko-etatistický typ režimu je v případě smetonismu typický vizí korporativistického řízení státu, dále odmítáním liberálních prvků, což plně charakterizuje Smetonova snaha o zrušení parlamentní formy vlády a jeho kritika demokracie, dalším prvkem je předpoklad vzniku institucionalizované společnosti, kde budou reprezentovány zájmy určitých skupin, v případě smetonovské Litvy například církve nebo armáda, to vše mělo poté vést ke vzniku moderní industriální společnosti, zároveň měla církve nebo armáda sloužit jako protipól k politickým stranám (Blinkhorn 2014: 83–84). Avšak stejně jako v případě režimu Augustinase Voldemarase zde držela dominantní postavení strana tautininkai. Na druhou stranu působí strana tautininkai jako destabilizační v rámci celé společnosti, kterou rozdělují. Smetonismus ve své druhé fázi vykazoval prvky personalizované

diktatury prezidentského typu, základem této diktatury byla litevská cesta, oproti tomu Voldemarasův režim vykazoval silné fašistické tendence, proto se jedná o personalizovanou fašisoidní diktaturu (Linz 2000: 208–217). Shoda pak panuje v Linzově ose politické participace, kdy oba režimy usilují o naprostou depolitizaci společnosti, rozpor však nastává v ose mentality, respektive ideologie. Voldemaras vycházel z fašistické ideologie, Smetona byl odpůrce jakékoliv ideologie, usiloval o úplnou odideologizaci režimu, paradoxně ovšem od roku 1933 a sjezdu tautininkai prakticoval důsledný antikomunismus, odmítal nacismus i fašismus (Crampton 2002: 102).

Největší rozdíly se nachází u Merkelovy typologie autoritativních režimů. Voldemarasův režim lze podle jeho typologie zařadit do kategorie militaristicko-vůdcovských režimů, kdy v zemi nevládne vojenská junta, ale vůdce (Voldemaras) má díky plebiscitnímu hnutí takřka neomezenou moc. Důraz je v litevském případě kladen na patriotismus a na udržení národní bezpečnosti a pořádku skrze armádu, respektive militantní oddíly Geležinis Vilkas, do voldemarasovského režimu pronikají i prvky fašistického typu, především přítomnost milicí, vůdcovský princip, kdy je Voldemaras mocenským hegemonem, vyskytují se zde i korporativistické tendence, celkově působí režim jako fašisoidní personalizovaná „Führerdiktatur“ (Merkel 1999: 39–40). Smetonismus v komparaci s Voldemarasovým režimem vykazoval prvky modernizačního typu Merkelovy typologie. Díky ekonomické a hospodářské zaostalosti Litvy se smetonismus snažil o co největší modernizaci země, která byla navíc zasažena Velkou hospodářskou krizí z roku 1929, snaha modernizovat preindustriální litevskou společnost pak zaručuje Smetonově režimu plnou legitimitu (Tamtéž: 42). Smetonismus vykazuje i některé prvky fašistického typu, jako je například vůdcovský princip, přijatý na sjezdu tautininkai v roce 1933, to vše však bylo součástí takzvané litevské cesty, jelikož se smetonismus ostře ohrazoval vůči všem ideologiím a tendencím, ať již nacistickým či fašistickým (Tamtéž: 38).

Závěr

Tématem bakalářské práce byly teorie a teoretické koncepty nedemokratických režimů s následnou aplikací na specifický litevský případ v meziválečné době, konkrétně pak mezi lety 1926 a 1940. Bakalářská práce zahrnovala představení teoretických konceptů a klasifikací totalitarismu a autoritářských režimů, autor práce postupně rozpracoval koncepty Giovanniho Sartoriho, Hannah Arendtové, Carla Joachima Friedricha, Zbigniewa Brzeznijského, dále pak Juana Josého Linze, Raymonda Arona nebo Wolfganga Merkela, pro doplnění byla uvedena i charakteristika Wolfganga Friedricha a popis komplexního a nekomplexního totalitarismu od Karla Durmana. Následně, po popisu teoretické části nedemokratických režimů, se autor bakalářské práce zabýval konkrétními faktory a okolnostmi, které vedly ke vzniku nedemokratických režimů v meziválečné Litevské republice. Popsána byla situace během první světové války, aktivita, popřípadě pasivita jednotlivých aktérů při nabývání samostatnosti, dále pak počátky litevského parlamentarismu, který vrcholil sepsáním a přijetím první nezávislé litevské ústavy, jako i reakce okolních států na vznik nezávislé Litvy. Pro zpřehlednění politické situace v Litvě po první světové válce je zmíněna i Litevská národní rada (Lietuvos Taryba), detailněji pak byla rozebrána vnitropolitická situace v prvních letech po nabytí nezávislosti, dále i popis jednotlivých politických stran, politických táborů či první demokratické litevské koalice. Kromě vládních stran, jako byli křesťanští demokraté nebo socialisté se sociálními demokraty, autor bakalářské práce zmínil i opoziční strany a především pak stranu reformistů Pažanga, ze které vzešli oba pozdější nedemokratičtí vůdci, tedy Augustinas Voldemaras a Antanas Smetona. Vzhledem k zadanému tématu se autor věnoval i postavení prezidenta a premiéra v parlamentním systému Litevské republiky a pravomoci jednotlivých ústavních činitelů.

Dalším významným tématem bakalářské práce byla ekonomická a hospodářská situace v meziválečné Litvě. Zmíněn byl litevský import i export, obchod s Československem, dále pak vznik první litevské národní měny nebo snaha západních velmocí jako byla Francie či Velká Británie o ovládnutí důležitých odvětví v Litvě. Díky výzkumné otázce se autor zabýval i vlivem Velké hospodářské krize v roce 1929, která se nevyhýbala takřka žádnému státu, Litvu nevyjímaje. Autor bakalářské práce se však nevěnoval pouze domácí politické

scéně, pro úplnost rozebral i mezinárodní postavení a situaci Litvy, jejich vstup do mezinárodních společenství, jako byla například Společnost národů v roce 1921 nebo postoj Společnosti národů ke konfliktům, které Litva vedla ve dvacátých letech s okolními státy.

Autor vybral dva nejdůležitější konflikty, a sice se Sovětským svazem, který posléze rezonoval ve vznik Litbelu a konflikt s Polskem, které pod vedením generála Lucijana Želigowského vytvořilo Republiku Litwy Środkowej a zabralo Vilnius. V další části bakalářské práce se autor zaměřil již na konkrétní nedemokratické režimy v Litvě, a sice režimem Augustinase Voldemarase a režimem Antanase Smetony. Autor se zabýval zpočátku okolnostmi, které vedly ke vzniku nedemokratického režimu v Litvě, jedná se především o vnitropolitickou situaci v Litvě po květnových volbách v roce 1926, kdy se k moci dostal levicový kabinet pod vedením sociálních demokratů a liaudininkai, dále pak věnoval pozornost i jednotlivým krokům této vlády, jako byly reformy a takzvané balíčky, které zvyšovaly napětí v litevské společnosti, a které měly za následek vznik nedemokratického režimu v Litvě, jako i zdroje litevských nedemokratických režimů.

Dále se pak autor zabýval samotným režimem Augustinase Voldemarase, jeho mentalitou, zkoumal i vlivy, které formovaly jeho typ nedemokratického režimu, postavení „jeho“ strany Tautininkai, roli armády a následně i znaky a praktiky jeho vládnutí, jako například vznik paramilitantních oddílů. Prostor zde autor věnoval i ideologii režimu, prezidentským dekretům a sporům mezi prezidentem Antanasem Smetonou a premiérem Voldemarasem. Pro reálnou představu, jak tehdejší režim vypadal, použil autor v práci i dobové prameny v podobě deníků velvyslanců či tehdejšího dobového tisku. Autor při práci rozpracoval i okolnosti a příčiny pádu režimu Augustinase Voldemarase, v návaznosti na první kapitolu o teoretických konceptech autor následně aplikuje jednotlivé klasifikace a teorie jednotlivých autorů na Voldemarasův nedemokratický režim, jedná se o teorie Juana Josého Linze, Raymonda Arona a Wolfganga Merkela.

V další části bakalářské práce autor chronologicky navázal na předešlé události, čímž přešel k dalšímu nedemokratickému režimu, smetonismu pod vedením Anatanase Smetony. Rozebrána je situace ihned po převratu, problémy, se kterými se musel nový režim potýkat, jako i následný popis Smetonova

nedemokratického režimu, autor práce vycházel ze stejných kritérií, jako u předešlého nedemokratického režimu, opět tedy rozebral roli ideologie, armády, politických stran či politického pluralismu nebo například roli církve. Autor popsal i vnitropolitickou situaci, která následně vyvrcholila výročním sjezdem tautininků v roce 1933, a ze kterého následně vyplynul směr, kterým se ubíralo vládnutí Antanase Smetony v následujících letech. Autor v části o smetonismu rozebral a popsal i jednotlivé etapy jeho vlády, podobně jako v případě Augustinase Voldemase. Dalším kritériem pro hodnocení obou nedemokratických režimů byla i zahraniční politika, potažmo situaci v mezinárodních vztazích či geopolitická situace. Autor následně charakterizoval i situaci těsně před začátkem druhé světové války, nacifikaci Litvy, dále pak jednotlivé pakty a smlouvy, které de facto znamenaly ztrátu litevské samostatnosti a Litva se dostala do područí nacistického Německa, respektive sovětského Ruska, následovalo zařazení smetonismu do typologií Arona, Linze a Merkela.

Na základě výše zmíněných faktů a informací autor práce komparoval oba nedemokratické režimy, přičemž snahou bylo porovnat znaky společné, jako i znaky rozdílné, které převládaly. Charakterizovány však nebyly jen samotné režimy, důležité bylo zmínit i povahové a osobnostní rysy obou vůdců či diktátorů, dále pak autor vycházel z konceptu, který použil v předešlé, třetí kapitole, porovnával tedy především ideologii režimů, inspiraci v jiných nedemokratických režimech, postoje v domácí i zahraniční politice, mocenské touhy po postavení hegemonů, roli opozice, armády či církve nebo postoje k paramilitantním oddílům. Porovnání proběhlo i v rovině geopolitické situace, jako i z hlediska časových období, která hrála důležitou roli, především ve smetonismu.

Autor bakalářské práce se snažil o verifikaci či falzifikaci hypotézy: *Dle teoretického konceptu Wolfganga Merkela lze zařadit režim Augustinase Voldemarase do kategorie byrokraticko-militaristického vůdcovského typu režimu s prvky fašistického typu režimu a režim Antanase Smetony klasifikovat jako modernizační typ režimu.* Tuto část hypotézy na základě nabytých informací a poznatků musím verifikovat, neboť režim Augustinase Voldemarase dle Merkelovy typologie skutečně splňuje charakteristiku byrokraticko-militaristického typu režimu s vůdcovskými prvky. Jeho režim neovládala nikoliv vojenská junta, ale režim ztělesňoval právě Augustinas Voldemaras jako vůdce. Dalším kritériem pak je legitimita režimu a moci, která v případě Voldemarasova režimu vycházela

z plebiscitního hnutí a zajišťovala mu tak prakticky neomezenou moc a postavení mocenského hegemonu v zemi. V jeho režimu však lze nalézt v počáteční fázi i prvky dalšího Merkelova typu režimu, a sice typu fašistického. V první fázi Voldemaras umožňoval politickou stranickou soutěž, nicméně neomezená moc byla praktikována pouze skrze vůdce v podobě Augustinase Voldemarase, navíc jeho ideologie vycházela z antikomunismu, dále se snažil o korporativistický stát a v jeho režimu hráli důležitou roli i milice, konkrétně paramilitantní oddíly Geležinis Vilkas. Režim Antanase Smetony pak splňuje charakteristiku modernizačního typu režimu. Antanas Smetona se od počátku svého vládnutí snažil z agrární a poměrně zaostalé preindustriální Litvy udělat moderní průmyslovou zemi, navíc v jeho režimu docházelo k fragmentaci dosavadních politických elit a autorit, což plynulo z mocenských tužeb samotného Smetony, který podobně jako Voldemaras toužil po mocenské hegemonii. Další částí hypotézy je verifikace či falzifikace tvrzení, že *dle typologie Raymonda Arona lze oba režimy klasifikovat jako autoritativně-konzervativní*. Tuto část hypotézy autor bakalářské práce taktéž verifikoval, neboť oba režimy splňují charakteristiku tohoto typu režimu. Oba dva režimy, respektive vůdci se snažily omezit moc státu, přičemž jejich primární snahou bylo udělit privilegia určitým sociálním skupinám napříč společenským spektrem, u Voldemarase tato role připadla jeho paramilitantním oddílům Geležinis Vilkas, ve smetonismu se určitým privilegiím dostalo církvi. Důležitým bodem pak byla i role morálky, respektive náboženství. Augustinas Voldemaras, který převzal značnou část ideologie od fašistické Itálie, přikládal morálce velký význam, naopak Antanas Smetona kladl důraz na náboženství, ze kterého vycházela i jeho doktrína režimu. V určitých fázích obou režimů pak došlo i na omezení politické soutěže, k marginalizaci Seimas, následně pak došlo i k rozpuštění parlamentu, čímž byla zrušena i politická soutěž. Poslední částí hypotézy je verifikace či falzifikace výroku, že *dle typologie Juana Josého Linze lze nedemokratický režim Augustinase Voldemarase zařadit do kategorie byrokraticko-militaristických režimů a režim Antanase Smetony lze klasifikovat jako byrokraticko-militaristický a kvazi organicko-etatistický*. Na základě Linzovy typologie autor verifikoval i tuto hypotézu, neboť v režimu Augustinase Voldemarase hrály dominantní roli militaristické složky, respektive paramilitantní oddíly Geležinis Vilkas, dále se pak Voldemaras snažil vládnout bez politických stran, nepočítaje v to stranu Tautininkai, která hrála v nedemokratických režimech v Litvě stěžejní roli, to však

vedlo k následnému poklesu občanské participace, strana měla pouze reprezentativní charakter a sloužila k uskutečňování politiky režimu Augustinase Voldemarase. Režim Antanase Smetony, smetonismus, vykazoval taktéž prvky byrokraticko-militaristického režimu, oproti Voldemarasovi více spoléhal na roli armády a snažil se s ní udržovat dobré vztahy, také se snažil omezovat roli politických stran, což vyvrcholilo rozpuštěním parlamentu, strana Tautininkai však měla i nadále výsadní postavení, kdy byla prakticky jedinou politickou stranou ve státě. Režim Antanase Smetony vykazoval i další typický prvek Linzova byrokraticko-militaristického režimu, a sice v rovině profesionality či neprofesionality politiků. Ačkoliv Antanas Smetona měl již několikaleté politické zkušenosti, po svém nástupu k moci se profiloval jako neprofesionální politik, to bylo primárně zapříčiněno jeho odporem k ideologiím, režim se tedy neřídil žádnou oficiální či státní ideologií, ale působil na bázi mentálního paradigmatu. Smetonismus však nelze klasifikovat pouze skrze byrokraticko-militaristický typ, lze v něm nalézt i prvky organicko-etatistického typu režimu. Smetonův režim měl tendence kontrolovat společnost skrze organické struktury, navíc naprosto odmítal principy liberální demokracie, respektive demokratické ideály obecně, Smetona byl navíc ostře proti parlamentní formě vlády. Politická strana Tautuninkai měla v době smetonismu destabilizační charakter, přičemž jako protiváha oproti tautininkům měla působit církev nebo odbory, Smetonův režim splňoval i další prvek organicko-etatistického typu režimu, a sice prvky korporativismu, kdy měl Smetona maximální zájem na tom, aby Litva byla korporativisticky založeným státem.

Dalším z cílů bakalářské práce bylo zodpovězení několika výzkumných otázek, které zněly: *Byla hlavní příčinou vzniku nedemokratických režimů v Litvě chybějící, simplexní a nedostatečná demokratická zkušenost? Způsobila nekrvavé převraty v Litvě neuspokojivá ekonomická a hospodářská situace? Byli nedemokratičtí vůdci v Litvě ovlivněni politickým vývojem ve zbytku Evropy, kdy postupně vznikly nedemokratické režimy v Itálii, Polsku a Německu?* Na první výzkumnou otázku musím odpovědět kladně, jelikož se domnívám, že hlavní příčinou vzniku nedemokratických režimů v Litvě byla skutečně simplexní zkušenost, respektive nezkušenost politických elit s demokracií. Problémy začali Litevci pociťovat již v prvních letech po nabytí samostatnosti, měli sice ústavu, která deklarovala parlamentní formu vlády, nicméně nevyhýbaly se jim vnitropolitické i mezinárodní krize, navíc byly nejasně definovány funkce premiéra

a prezidenta. Litevská demokracie v praxi vypadala velmi neuspořádaně, docházelo k silné fragmentaci i polarizaci politického systému, vlády či vládní koalice mívaly zpravidla velmi nízkou životnost v řádu několika měsíců, navíc stranická soutěž se v prvních letech omezila na dva stranické tábory, přičemž ostatní strany většinou dosahovaly zanedbatelných volebních zisků, včetně Tautininkai, to ale bylo dáno i poměrně vysokým počtem politických stran, které se dostaly do litevského parlamentu Seimas. Vlády či vládní koalice také díky nezkušenosti s demokracií a vládnutím neuměly reagovat na aktuální situaci v zemi a povětšinou se jejich kroky jevily jako unáhlené a zcela nepromyšlené. Právě tyto kroky vládní levicové koalice v roce 1926 vedly ke vzniku nedemokratického režimu v Litvě, kdy reformní balíčky nově vzniklé koalice vedly k nespokojenosti napříč společenským spektrem. Jistou dávkou politického amatérismu projevila vláda i ve vztahu k armádě, kdy si předem nezajistila její loajalitu, čehož následně využil již dříve politický aktivní Augustinas Voldemaras, a právě s pomocí armádních složek a činitelů provedl v Litvě nekrvavý převrat.

Na druhou výzkumnou otázku, zda způsobila nekrvavé převraty, potažmo vznik nedemokratických režimů v Litvě, je odpověď kladná. To je způsobeno především geografickými podmínkami Litvy a charakteristikou litevské společnosti. Litva byla prakticky od nabytí nezávislosti v roce 1918 plně závislá na dodávkách zboží či průmyslových komodit ze zahraničí, čilý byl především obchod se západními zeměmi, obchodovala však i se Sovětským svazem. Litva navíc měla již od počátku samostatnosti agrární charakter, industrializace probíhala velmi pomalu, což bylo dáno především celosvětově špatnou ekonomickou situací, kterou způsobila první světová válka, kdy byly ekonomiky jednotlivých států značně vyčerpány, a tudíž se nenašel stát s potřebným kapitálem, který by v Litvě investoval. Ekonomika tak rostla poměrně pomalým tempem, vzhledem k poválečné situaci nejen v Litvě, ale i ve světě, to však byl zcela logický trend. S nástupem demokracie se nicméně ekonomická situace, ani hospodářská bilance Litvy nezlepšovala, což bylo dáno především velmi častou obměnou vládnoucích koalic, to trvalo až do květnových voleb v roce 1926. Následná litevská vládní koalice sociálních demokratů a liaudininkai situaci taktéž nezlepšila, a tak i díky slabé, nevykonné, stagnující a nestabilní ekonomice, v kombinaci se slabou vládou, došlo ke vzniku prvního nedemokratického režimu v Litvě pod vedením Augustinase Voldemarase. Další zlom však nastal v roce 1929, kdy poznamenal

svět krach burzy na Wall Street, a nastala Velká hospodářská krize, která poznamenala již tak velmi křehkou a nestabilní litevskou ekonomiku, což zvedlo vlnu nespokojenosti v řadách litevských občanů, Voldemaras navíc na ekonomickou situaci příliš nehleděl a zajímal se spíše o upevňování svého mocenského postavení, nežli o zoufalou ekonomickou a hospodářskou situaci Litvy. Antanas Smetona pak následně využil jeho odjezd na zasedání Společnosti národů a Voldemarase sesadil, přičemž litevský lid tuto změnu uvítal, neboť Smetonu vnímali jako vítanou změnu a domnívali se, že se jejich ekonomická situace bude zlepšovat. Třetí výzkumná otázka zněla: Byli litevští nedemokratičtí vůdci ovlivněni politickým vývojem ve zbytku Evropy, kdy postupně vznikly nedemokratické režimy v Itálii, Polsku a Německu? Z výše uvedených poznatků a dat musím na tuto otázku odpovědět negativně, nedomnívám se, že by inspirace u jiných státníků či států byla stěžejním či primárním zdrojem vzniku nedemokratických režimů v Litvě. Jak vyplývá z výše uvedených výzkumných otázek, za vznik nedemokratických režimů v Litvě mohla především simplexní zkušenost s demokracií v kombinaci se špatnou ekonomickou a hospodářskou situací. Jediným bodem, kdy některý z obou vůdců čerpal inspiraci, či byl ovlivněn, je ideologie v případě režimu Augustinase Voldemarase, kdy de facto převzal fašistickou doktrínu, kterou se následně snažil aplikovat na litevský stát.

Cílem bakalářské práce bylo i zkoumání vztahu mezi proměnnými a buď dokázat, nebo vyvrátit existenci vztahu mezi závislou a nezávislou proměnnou. Na základě několika faktů a informací dospěl autor bakalářské práce k závěru, že vztah mezi nástupem nedemokratických režimů v meziválečné Litvě pod vedením Augustinase Voldemarase a Antanase Smetony (závislá proměnná) a simplexní zkušeností s demokracií v Litvě (nezávislá proměnná) prokazatelně existuje vztah, jelikož země, které mají dlouholetou zkušenost s demokratickým uspořádáním, jsou méně náchylné ke vzniku a nastolení nedemokratických režimů. Litva navíc měla kromě simplexní zkušenosti s demokracií krátkou zkušenost i se samostatností, neboť nezávislost získala až v roce 1918. Druhým zkoumaným vztahem byl vztah mezi závislou proměnnou v podobě míry demokracie v Litvě po roce 1918 a Velkou hospodářskou krizí a celkově špatnou ekonomickou situací v Litvě jako nezávislé proměnné. I mezi těmito proměnnými existuje vztah, protože pozitivní ekonomické výsledky vedou ke zvýšení míry demokracie, dále vedou i k větší důvěře v demokratické instituce, a jelikož byla litevská ekonomická a hospodářská

situace v Litvě po roce 1918 špatná a nestabilní, muselo to vést ke snížení míry demokracie, a logicky pak i k možnému vzniku nedemokratického režimu. Třetím zkoumaným jevem byl vztah mezi nástupem nedemokratických režimů v Litvě (závislá proměnná) a nástupem nedemokratických režimů napříč evropským kontinentem (nezávislá proměnná). Mezi těmito proměnnými prokazatelný vztah neexistuje, veškeré nedemokratické režimy, které vznikaly napříč Evropou ve dvacátých a třicátých letech, měly svá specifika, přičemž z dostupných informací nelze dokázat, že vznik nedemokratických režimů v Litvě byl ovlivněn některým jiným nedemokratickým režimem.

Literatury na dané téma je poměrně velké množství, především pak cizojazyčné, v posledních několika letech navíc vyšly nové publikace. Z českých píšících autorů bylo čerpáno především z děl odborníka na pobaltský region Luboše Švece, jedná se o *Dějiny pobaltských zemí a Československo a pobaltské státy v letech 1918–1938* nebo Břetislava Dančáka jeho *Pobaltí v transformaci*, oba autoři podávají informace přehledně, uceleně a chronologicky, a ač se jedná především o historické dílo, jsou zde popsány i politické události nebo ekonomický vývoj, negativem v případě Dančákovy publikace je starší datum vydání, kdy jeho publikace vyšla již v roce 1999. Z dalších českých autorů bylo především pro doplnění čerpáno od Radky Lainové, která se zabývá východoevropským politickým vývojem a kromě Polska se zabývá i litevským meziválečným autoritarismem. Informace o nedemokratických režimech pak byly čerpány z knihy od brněnských politologů Stanislava Balíka a Michala Kubáta *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, stěžejními tituly byly publikace od Raymonda Arona *Demokracie a totalitarismus*, Juana Josého Linze a jeho dílo *Totalitarian and Authoritarian Regimes* nebo *Systemtransformation* od Wolfganga Merkela, jako i dnes již klasické tituly *Teorie demokracie* od Giovanniho Sartoriho nebo *O původu totalitarismu I-III* od Hannah Arendtové. Použita byla i anglicky psaná díla litevských autorů, jako například Andrejs Plakans a jeho monografie *A Concise History of the Baltic States* nebo profesor Andres Kasekamp s dílem *A History of the Baltic States*. Materiál na některé části kapitol byl čerpán i z internetových zdrojů, především pak z internetových periodik jako jsou *Slavic Review*, *Journal of Contemporary History* nebo *Central European Political Studies Review*, kde na téma pobaltského regionu publikoval Vít Hloušek. Výhodu spatřuje autor bakalářské práce i v dostupnosti dobových materiálů, kdy bylo při práci použito

dobové svědectví amerického velvyslance Heingartnera skrze jeho deník, který mapuje den po dni nebo články z dobového tisku, které se podařilo získat díky československým velvyslancům, a jsou volně dostupné v Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky.

V otázce budoucího výzkumu vyjadřuje autor bakalářské práce značnou skepsi. Ačkoliv je literatury, článků v periodících či dobových materiálů dostatečné množství, je téma litevských nedemokratických režimů v letech 1926–1940 značně opomínáno v řadách politologů, kdy se politologové či jiní autoři primárně zabývají nedemokratickými režimy například nacismem v Německu či fašismem v Itálii, sanačním režimem v Polsku nebo Rakouskem Engelberta Dolfusse, pobaltský region však bývá zmíněn pouze okrajově. Při budoucím zkoumání bude nutné vhodně aplikovat teoretické koncepty, neboť i z této bakalářské práce je patrné, že oba nedemokratické režimy jsou značně specifické a jsou to režimy *de facto sui generis* a nelze na ně aplikovat veškeré známé a dostupné nedemokratické teoretické koncepty. V posledních letech se však na trhu objevilo několik publikací, které toto historické období v dějinách Litvy zmiňují a věnují mu poměrně značný prostor, existuje zde předpoklad, že zájem o pobaltský region, potažmo celkovou pobaltskou, a tedy i litevskou historii, poroste, neboť v návaznosti na současnou krizi na Ukrajině je Pobaltí čím dál častěji zmiňováno jako další potenciální cíl zájmů Ruské federace. Cílem autora bakalářské práce je v budoucnu aplikovat znalosti z této práce na magisterskou diplomovou práci, kdy by tématem práce byla komparace litevského meziválečného autoritarismu s dalšími nedemokratickými režimy v Evropě, jako například s fašistickou Itálií, nacistickým Německem, Rakouskem pod vedením Engelberta Dolfusse a Kurta von Schusnigga nebo polským režimem Józefa Piłsudského.

Abstrakt

Bakalářská práce se bude zabývat litevským meziválečným autoritářským režimem v Litvě ve 20. a 30. letech 20. století. Primárním cílem práce bude popis a porovnání dvou vývojových etap meziválečného litevského autoritarismu, a sice autoritářského režimu pod vedením Augustina Voldemarase a autoritářským režimem Antanase Smetony, tzv. smetonismem. Dále se pak zaměří na vnitropolitickou a ekonomickou situaci v meziválečné Litvě, jako i nad příčinami, které vedly ke vzniku a následnému kolapsu autoritářského režimu v letech 1939/1940. Bakalářská práce je případovou studií Litvy, konkrétně se jedná o disciplinovanou interpretativní případovou studii, kdy na oba specifické případy budou empiricky aplikovány teoretické koncepty nedemokratických režimů Juana Josého Linze, Wolfganga Merkela a Raymonda Arona. Teoretické koncepty zmíněných autorů pak budou sloužit jako východisko pro daný litevský případ meziválečného autoritarismu. Oba nedemokratické režimy vykazovaly autoritativní tendence a lze je tak označit za autoritářské. Dle Aronovy typologie lze oba druhy režimů kvalifikovat jako autoritativně konzervativní, podle Merkelových kritérií spadá režim Augustina Voldemarase do kategorie militaristických autoritativních režimů, smetonismus pak lze označit za modernizační typ autoritativního režimu. Na základě konceptu Juana Josého Linze je možné označit voldemarasovský autoritářský režim jako byrokraticko-militaristický, kdežto smetonismus je kombinací byrokraticko-militaristického autoritativního režimu a kvazi organicko-etatistického autoritativního režimu. Voldemarasovský autoritarismus byl do značné míry ovlivněn ideologií, vyznačoval se fašisoidními tendencemi, Voldemaras vystupoval jako neomezený mocenský hegemon, přičemž režim se v určitých znacích přibližoval sultanistickému typu nedemokratických režimů, naopak smetonismus se vyznačoval snahou o depolitizaci společnosti, navíc byl silně antiideologicky zaměřený.

Klíčová slova:

nedemokratický režim, Litva, Augustinas Voldemaras, Antanas Smetona, Wolfgang Merkel, Juan José Linz, Raymond Aron

Abstract

Bachelor thesis deal with Lithuanian interwar authoritarian regime in Lithuania in the 20th and 30th years of the 20th century. The primary goal of this work is the description and comparison of two development phases of the interwar Lithuanian authoritarianism, namely the authoritarian regime under the leadership of Augustinas Voldemaras and Antanas Smetona's authoritarian regime, called smetonism. It then focuses on domestic and economic situation in the interwar Lithuania, as well as the causes that led to the formation and subsequent collapse of the authoritarian regime in the years 1939/1940. Bachelor thesis is a case study of Lithuania, namely disciplined interpretive case study, where the two specific cases will be empirically applied theoretical concepts of undemocratic regimes by Juan José Linz, Wolfgang Merkel and Raymond Aron. Theoretical concepts of these authors will then serve as the basis for the Lithuanian case interwar authoritarianism. Both undemocratic regimes showed authoritarian tendency, so they can be described as authoritarian. By Aaron typology can be both types of regimes qualify as authoritatively conservative, according to Merkel criteria Augustine Voldemarase's regime falls into the category of militaristic authoritarian regimes, smetonismus then can be described as a type of modernization of authoritarianism.

Based on the concept of Juan José Linz is possible to mark Voldemaras's authoritarian regime as bureaucratic and militaristic, while smetonismus is a combination of bureaucratic and militaristic authoritarianism and organo quasi-statist authoritarianism. Authoritarianism of Voldemaras was largely influenced by ideology, marked with fascist tendencies, Voldemaras acted as unlimited power hegemon, while the regime in certain characters closer sultanistic type of undemocratic regimes, while smetonismus is making efforts to de-politicization of society, it was also heavily focused antiideologically.

Key Words:

Undemocratic Regime, Lithuania, Augustinas Voldemaras, Antanas Smetona, Wolfgang Merkel, Juan José Linz, Raymond Aron

Literatura

- AMZV ČR: Československý konzulát Kaunas, Diplomatická správa, č. 35/24.
AMZV ČR: Československý konzulát Kaunas, Diplomatická správa, č. 32/24.
- Arendtová, Hannah. 2013. *Původ totalitarismu I-III*. Praha: Oikoymenh.
- Aron, Raymond. 1993. *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis.
- Balík, Stanislav, Michal, Kubát. 2012. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Praha: Dokořán.
- Balík, Stanislav, Jan, Holzer. 2007. *Postkomunistické nedemokratické režimy*.
- Balkelis, Tomas. 2007. „War, Ethnic Conflict and the Refugee Crisis in Lithuania 1939–1940“ *Contemporary European History* 16 (4), 461–477. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/10.2307/20081378.pdf>> (9. 4. 2015).
- Berend, Tibor Iván. 1998. *Decades of Crisis. Central and Eastern Europe before World War II*. Los Angeles: California University Press.
- Beresnevičiute-Nosálová, Halina. 2006. *Litva*. Praha: Libri.
- Blamires, Cyprian, Paul, Jackson. 2006. *World Fascism*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Blinkhorn, Martin. 2014. *Fascism and the Right in Europe 1919-1945*. New York: Routledge.
- Blum, George. 2008. *In War-Torn. Germany and Lithuania*. Victoria: Trafford Publishing.
- Bojtár, Endre. 1994. *Oloupení Evropy. Příběh anexe pobaltských států ve světle dokumentů 1939-1940*. Praha: Mladá fronta.
- Brzezinski, Zbigniew, Carl, Friedrich. 1962. *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Crampton, Richard. 2002. *Eastern Europe in the Twentieth Century and After*. New York: Routledge.
- Dančák, Břetislav. 1999. *Pobaltí v transformaci*. Brno: Masarykova univerzita.
- Durman, Karel. 2004. *Popely ještě žhavé I.* Praha: Karolinum.
- Dvořáková, Vladimíra, Jiří, Kunc. 2004. *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON.
- Felder, Björn, Paul, Weindling. 2013. *Baltic Eugenics: Bio-Politics and Nation in Interwar Estonia, Latvia and Lithuania*. New York: Rodopi.
- Friedrich, Wolfgang Uwe. 1997. *Formen des Totalitarismus. Zur Phänomenologie ideologischer Herrschaft im 20. Jahrhundert*. Baden Baden: Nomos.
- Galbreath, David, Ainius Lašas, Jeremy Lamoreaux. 2008. *Continuity and Change in the Baltic Sea Region. Comparing Foreign Policy*. New York: Rodopi.

- Hale, Christopher. 2011. *Hitler's Foreign Executioners*. Gloucestershire: The History Press.
- Heingartner, Robert. 2009. *Lithuania in the 1920's. A Diplomat's Diary*. New York: Rodopi.
- Hidden, John, Patrick, Salmon. 1994. *The Baltic nations and Europe*. Londýn: Longman.
- Hlavičková, Zora, Radka Lainová, Michal Straka. 2003. *Diktatury v rukavičkách?*. Praha: Triton.
- Hloušek, Vít. 2002. „Stranické systémy pobaltských států v první fázi demokratické republiky“ *Central European Political Studies Review* 4 (1). Dostupné z: <www.cespr.com> (9. 4. 2015).
- Hloušek, Vít, Lubomír Kopeček, Jakub Šedo. 2011. *Politické systémy*. Brno: Barrister a Principal.
- Jedlicka, Ludwig. 1966. „The Austrian Heimwehr“ *Journal of Contemporary History* 1 (1), 127–144. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/10.2307/259652.pdf>> (9. 4. 2015).
- Johansen, Lars, Ole, Norgaard. 1999. *The Baltic States after Independence*. Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Kasekamp, Andres. 2010. *A History of the Baltic States*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kasparavičius, Algimantas. 2006. *The Historical Experience of the 20th Century: Authoritarianism and Totalitarianism in Lithuania*. New York, Oxford: Bergmann Books.
- Kirby, David. 2014. *The Baltic World 1772-1993. Europe's Northern Periphery in an Age of Change*. New York: Routledge.
- Lane, Thomas, Artis Pabriks, Aldis Purs, David Smith. 2013. *The Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania*. New York: Routledge.
- Lane, Thomas. 2014. *Lithuania: Stepping Westward*. New York: Routledge.
- Liekis, Šarunas. 2010. *1939: Year that Change Everything in Lithuania's History*. New York: Rodopi.
- Linz, Juan José, Alfred, Stepan. 1996. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press.
- Linz, José Juan. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Merkel, Wolfgang. 1999. *Systemtransformation*. Opladen: Leske+Budrich. Praha: Centrum pro studium demokracie.

- Misiunas, Romuald, Vytautas, Vardys. 1978. *The Baltic States in Peace and War 1917-1945*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Mole, Richard. 2012. *The Baltic States from the Soviet Union to the European Union*. New York: Routledge.
- North, Michael. 2015. *The Baltic. A History*. Mnichov: C. H. Beck oHG.
- O'Connor, Kevin. 2003. *The History of the Baltisc States*. Westport: Greenwood Press.
- Payne, Stanley. 1996. *A History of Fascism*. Wisconsin: Wisconsin University Press.
- Plakans, Andrejs. 2011. *A Concise History of the Baltic States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, Michael. 2015. *The Baltic. A History*. Mnichov: C. H. Beck oHG.
- Řeháček, Luboš, Luboš, Švec. 1998. *Česko-litevské vztahy v průběhu staletí*. Praha: Euroslavica
- Sartori, Giovanni. 1993. *Teorie demokracie*. Praha: Archa.
- Senn, Alfred. 1962. „The Formation of Lithuanian Foreign Office 1918–1921“ *Slavic Review* 21 (3), 500–507. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/10.2307/3000451.pdf>> (9. 4. 2015).
- Senn, Alfred Erich. 2007. *Lithuania 1940. Revolution from above*. New York: Rodopi.
- Sužiedelis, Saulius. 2011. *Historical Dictionary of Lithuania*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishing Group.
- Sweet, Paul. 1950. „Democracy and Counterrevolution in Austria“ *The Journal of Modern History* 22 (1), 52–58. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/10.2307/1875881.pdf>> (9. 4. 2015).
- Švankmajer, Milan. 2000. „Rusko v proměnách doby“ *Mezinárodní vztahy* 28 (4), 44-49. Dostupné z: [http:// <mv.irr.cz>](http://mv.irr.cz) (9. 4. 2015).
- Švec, Luboš. 1996. *Dejiny pobaltských zemí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Švec, Luboš. 2001. *Československo a pobaltské státy v letech 1918-1939*. Praha: Karolinum.
- Thomson, Wayne. 2014. *Nordic, Central and Southeastern Europe*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishing Group.
- Vaičkonis, Kristina. 1984. „Augustinas Voldemaras“ *Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences* 30 (3). Dostupné z: [http://<www.lituanus.org>](http://www.lituanus.org) (9. 4. 2015).
- van Ginneken, Anique. 2006. *Historical Dictionary of the League of Nations*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishing Group.

van Voren, Robert. 2011. *Undigested Past: Holocaust in Lithuania*. New York: Rodopi.

Veselý, Zdeněk. 2003. *Dějiny mezinárodních vztahů*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

White, J. 1971. „The Revolution in Lithuania 1918–1919“ *Soviet Studies* 23 (2), 186–200. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/10.2307/150155.pdf>> (9. 4. 2015).